

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΚΟ ΠΡΟΚΛΟ. ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΑΦΗΓΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ

A) Εισαγωγικά

Στις ἐπιστημολογικὲς δεσμεύσεις τῶν φιλοσοφικῶν ἀναλύσεων τοῦ ὁ νεοπλατωνικὸς στοχαστὴς Πρόκλος ἐντάσσει μονίμως μία –θὰ τὴν χαρακτηρίσαμε ὡς αὐτορρυθμιστική– ἐρευνητικὴ προϋπόθεση, ἡ ὁποία δὲν ἀπέχει ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ νὰ τὴν ὀνομάσουμε ὀλιστική: τὸ νὰ μὴν ἀπομονώνει μεταξὺ τοῦς τὰ θέματα ποὺ πραγματεύεται ἀλλὰ νὰ τὰ ἐντάσσει, παρὰ τὴν ἰδιαιτερότητά τοῦς καὶ τὶς διαφορὰς τοῦς, σ' ἓνα ἐνιαῖο θεωρητικὸ πλαίσιο καὶ σὲ μία κοινὴ στόχευση ἀποδείξεων, συνθετικῶν κρίσεων, ἐξηγητικῶν προτάσεων καὶ ἀφηγηματικῶν ἐρμηνειῶν. Στὴν ἐν λόγῳ προϋπόθεση, μάλιστα, ἀποδίδει ἰσχύ ἀπαράβατης κανονιστικῆς ἀρχῆς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ζήτημα ποὺ ἐκάστοτε ἔχει τεθεῖ πρὸς ἐρευνα καὶ ἀπὸ τὴν ἔκταση τῶν ἱστορικῶν προτυπώσεων τοῦ, οἱ ὁποῖες βεβαίως ἐπηρεάζουν τόσο τὴν ποικιλία ὅσο καὶ τὴν πυκνότητα τῶν ἐννοιολογικῶν πλαισιώσεων τοῦ, στὴν προοπτικὴ τῆς, ὅσον ἔνεστι, εὐρύτερης, ἀντικειμενικῆς καταγραφῆς τοῦ. Ἐξάλλου, ὁ ἴδιος ἴσως εἶναι σὲ κορυφαῖο βαθμὸ ἀπαράμιλλος ἱστορικὸς ὃχι μόνον τῆς φιλοσοφίας ἀλλὰ τοῦ συνόλου τῆς γραμματειακῆς παραγωγῆς, καθ' ὅτι χρησιμοποιεῖ μὲ ἐκπλήσσουσα ἄνεση τόσο τὴ δραματικὴ καὶ γοητευτικὴ περιπέτεια τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς παραγωγῆς ἀπὸ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. ἕως καὶ τὸν 5^ο αἰῶνα μ.Χ. ὅσο καὶ σὲ ἐκτενὴ βαθμὸ τὰ θρησκευτοφιλοσοφικὰ ρεύματα τῆς Ἀνατολῆς. Μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν κανονιστικότητα ἀναδύεται καὶ ἡ κριτικὴ πλευρὰ τοῦ στοχασμοῦ τοῦ, ἡ ὁποία συνοπτικὰ ἀποτυπώνεται ὡς αὐθυπέμβαση τοῦ κάθε θεωρητικοῦ κλάδου, ὥστε νὰ ἀναδείξει τὶς ἐπικοινωνιακὲς δυνατότητές τοῦ καὶ τὶς ἐν ταυτῷ, οὕτως εἰπεῖν, ὑποχρεώσεις τοῦ. Ἔτσι, συγκροτεῖται ἓνας κόσμος ἀμοιβαιοτήτων, ὁ ὁποῖος ὀφείλει τὸν λόγον τῆς παρουσίας τοῦ ὃχι στὴν ἐπικυριαρχία τοῦ ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἀλλὰ στὴν τροφοδότησή τοῦ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦς, ἐπικεντρώνοντας τὴν οἰκεία τοῦ συμβολὴ σὲ μία συναρμοστικῶν στοχεύσεων μετα-σύνθεσή τοῦς, δηλαδὴ ὡς πρὸς τὴν προοπτικὴ ἐφαρμογῆς τοῦς –καὶ ὃχι ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ περιπτωσιακοῦ συμβεβηκότος– σὲ περιοχὲς ποὺ ἐκ πρώτης ὄψεως κινουῦνται ἐκτὸς τῆς σημασιολογικῆς ἐμβέλειάς τοῦς. Ἔτσι, στὰ κείμενά τοῦ ὁ κάθε

τομέας θεωρητικής προσέγγισης δέν προσλαμβάνει τή σημασία του αποκλειστικά από τὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενό του ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους τομείς, μὲ ὅσους φαίνεται ὅτι ἔχει, μὲ βάση τὰ ἀντικείμενα ἀναφορᾶς τους, πραγματολογικὲς σχέσεις καὶ συνεπαγωγικῶς ἀναπτύσσει καὶ νοηματικές¹.

Ἡ ρήτρα του, λοιπόν, εἶναι ὑποχρεωτική: ἡ κατὰ περίπτωσιν κυριαρχοῦσα ἐρευνητικὴ κατεύθυνση ἐμπεριέχει πλεῖστες ἄλλες, μὲ τὸν οἰκεῖον τῆς βέβαια τρόπο, ὁ ὁποῖος ὁμῶς ἀρθρώνεται καὶ μὲ τὸν ἰδιότυπο λειτουργισμὸ τῶν ὑπολοίπων πρὸς τὸν ὁποῖο μονίμως ἐξίσταται, ὑπὸ τῇ μορφῇ μιᾶς ἀναδραστικῆς καὶ διαδραστικῆς συνεργασίας. Ὁ στόχος λοιπόν πού ἐντοπίζουμε σὲ ὅλες τὶς πραγματεῖες τοῦ Πρόκλου εἶναι νὰ συγκροτηθεῖ ἓνα συνεκτικὸ καὶ ὁλοτελὲς σύστημα σκέψης, τὸ ὁποῖο νὰ ἀποκλείει τόσο τὶς σχάσεις στοὺς ἐννοιολογικοὺς συσχετισμοὺς ὅσο καὶ τὰ ἀπομονωμένα θεωρητικὰ πεδία. Θὰ μπορούσαμε δηλαδὴ νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἐδῶ λειτουργεῖ ἡ σχέση «ἐν-πλήθος», μὲ τὸν δεῦτερο ὅρο νὰ ἀποτυπώνει τὶς ἀπειρες δυνατότητες ἔκφρασης τοῦ πρώτου, τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους ἀποκτᾶ οὕτως εἰπεῖν συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ τελευταία παράμετρος ἔχει τὴν ἀξονικὴ ὁριογράμμισή της, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐπανασυνθέτει ἢ ὅποια ἐπιμέρους ἐνότητες τὸ οἰκεῖο τῆς πεδίο, κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ ἐξακτινώνει μίαν πληθώρα ἐνεργειακῶν προβολῶν καὶ νὰ μὴν κι-

1. Ἡ πραγματεία στὴν ὁποία κατεξοχὴν ἐμφανίζονται τὰ ἀνωτέρω εἶναι τὸ –τύποις– ὑπομνηματιστικὸ ἔργο τοῦ Πρόκλου στὸν πλατωνικὸ διάλογο *Τίμαιον*, ὅπου, γὰ παράδειγμα, μπορούμε νὰ συναντήσουμε συσχετισμοὺς ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας. Πὰ μίαν συστηματικὴν θεώρηση τοῦ ζητήματος, πρ. Α. ΚΟJÉVE, *Essai d'une histoire raisonnée de la philosophie païenne*, τόμ. III, Paris 1973, σσ. 336-480. Στὴν ἐν λόγω μελέτη ἀναλαμβάνεται τὸ κορυφαῖο ἐγγεῖρημα νὰ ἀποδειχθεῖ τὸ ἔαν ὁ Πρόκλος συγκροτεῖ ἓνα ἐνιαῖο σύστημα Γνώσης, καὶ μὲ τὴ στόχευση νὰ διευκρινισθεῖ ἂν ἀξιοποιεῖ καὶ σὲ ποῖον βαθμὸ τὸ σύνολο τῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Προσωκρατικῶν. Ἰδιαίτερος σημαντικὴ εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Alexandre Kojève ὅταν ἐπιχειρεῖ νὰ δείξει πότε ὁ νεοπλατωνικὸς σχολάρχης λειτουργεῖ σὲ ἐρευνητικὰς ἐκδιπλώσεις του παραθετικά καὶ πότε συνθετικά. Κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας, πρόκειται γὰ μίαν μελέτη-σταθμὸ, καθ' ὅτι ἐπιπλέον ὁ συντάκτης τῆς ἀναλαμβάνει νὰ ἀναγνώσει τὸν Πρόκλο καὶ ὑπὸ τὸ ἐγγεγραμμὸν πρίσμα, στόχευση ἢ ὁποῖα ἐνίοτε λειτουργεῖ καὶ ἀντίστροφα, ὁπότε ἡ πραγματεία του ἔρχεται νὰ φωτίσει τρόπους ἐρμηνείας καὶ ἀνακατασκευαστικῶν ἀναγνώσεων τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἐν συνόψει: ἀνακαλύπτει ὀψεις τῆς διαχρονικότητος τῶν νεοπλατωνικῶν ἀνιχνεύσεων, τὸ πῶς ἔχουν τὶς προϋποθέσεις νὰ διαλέγονται μὲ τοὺς ἐκάστοτε νέους καιροὺς τοῦ πνεύματος. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπιστημολογία τοῦ Πρόκλου ὡς συνεκτικοῦ συστήματος γνώσης, παραλέμπουμε στὴν κατεξοχὴν συστηματικὴ, καὶ μὲ ἐξαντλητικὴ χρῆση τῶν πηγῶν, μελέτη τοῦ L. SORVANES, *Proclus. Neoplatonic Philosophy and Science*, Edinburgh, Edinburgh UP, 1996. Πρόκειται γὰ ἓνα ἐρευνητικὸ ἐγγεῖρημα τὸ ὁποῖο ἔρχεται νὰ ἀποτυπώσει τὴν κορύφωση τῶν γνωσιολογικῶν ἀνιχνεύσεων τῆς Νεοπλατωνικῆς Σχολῆς ἀπὸ τὸν Πρόκλο, μὲ ἀκριβέστατη χρῆση καὶ τῶν σχετικῶν ἐννοιῶν, τόσο τῶν χρησιμοποιουμένων ἀπὸ τὸν σχολάρχην τῆς Ἀκαδημίας ὅσο καὶ τῶν ὅσων ἔχουν ἀναπτυχθεῖ κατὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

νεῖται μὲ τοὺς δεσμευτικοὺς ὅρους τῶν παθητικῶν ἀπορροφήσεων. Ἄρα, ὅσο καὶ ἂν αὐξάνονται οἱ θεωρητικὲς διακλαδώσεις, ὁ παράγων τῆς ἐνότητος δὲν ἀπεμπολεῖται.

Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐρευνητικὴ ρήτρα, σὲ μία μακροσκοπικὴ προσέγγιση θὰ ἔχουμε τὰ ἐχέγγυα νὰ ἀναγνώσουμε στὸ σύνολο ἔργο τοῦ νεοπλατωνικοῦ σχολάρχου τὸ πῶς συγκροτεῖται ὅ,τι θὰ ὀριζόταν ὡς θεωρητικὴ τελολογία, ἡ ὁποία, μὲ τὶς κατὰ περίπτωσιν προτεραιότητες-κυρίαρχες ἀρμοδιότητες, θὰ καταθέτει πλήρως αἰτιολογημένα ἐξηγητικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ σχήματα γιὰ τὴν οἰαδήποτε ἐπὶ μέρους περιοχὴ τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ ἰσχυρὰ θεμελιωμένες ὑποθέσεις γιὰ τὴν περιοχὴ ποὺ ὑπερβαίνει τὸ ἐπιστητό. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναλογίας θὰ κατέχει κυρίαρχη παρουσία στὴν δεύτερη περίπτωσιν. Στὴν γενικὴ ἐκδοχὴ τῶν ἐδῶ διαμειβόμενων, πρόκειται γιὰ τὴν, στὸ μέτρο τοῦ ἐφικτοῦ, ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ στὸ συνειδέναι μὲ τὶς προσιδιάζουσες ἐκάστοτε ἐξειδικεύσεις, οἱ ὁποῖες ἐπὶ πλεον ἀνάγονται καὶ στὸν κόσμον τοῦ Ἐκείθεν, μὲ ἐφαλτήριο ἀνώτατης τάξης γνωστικὲς δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου καὶ μὲ προοπτικὴ τῇ διάνοιξιν τῶν ὑπαρξιακῶν ὀριζόντων του. Μὲ ἄλλους λόγους, θὰ καταστεῖ σαφὲς ὅτι ἀρθρώνονται μία γενικὴ καὶ οἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστημολογίες, οἱ ὁποῖες ὥστόσο, πέραν τοῦ αὐστηρὰ ἐρευνητικοῦ χαρακτήρα τους καὶ τῶν αὐτόνομων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον βηματισμῶν τους, ἐπιλαμβάνονται καὶ τοῦ ζητήματος νὰ ἀναδείξουν τὸ πῶς ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν δεουσῶν αὐτοαναγνώσεων θὰ ὀργανώσει μὲ ἐδραῖο τρόπο τὴν ὑπαρξὴ του καὶ τὸ πῶς ἀκολούθως θὰ στραφεῖ στὸ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ θεῖον. Οἱ ἀκροτελεύτειες δύο στοχεύσεις ἐμφανίζονται στὸ ἔργο τοῦ νεοπλατωνικοῦ στοχαστῆ ὡς κεφαλαιώδεις σημασίας, ἀναφορικὰ μὲ τὴν διαμόρφωσιν τῶν κατηγοριῶν ἐκείνων οἱ ὁποῖες θὰ περιγράψουν τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὅποιος τάξεως ἀξιολογοῦ. Ὅρίζουν, δηλαδή, τὸ πῶς ὁ ἄνθρωπος θὰ συγκροτήσῃ τὶς αὐτοαναφορὲς του καὶ τὴν παρουσία του στὸ εὐρύτερο καὶ ἐπικαίρως διαμορφούμενον περιβάλλον του, ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ, καὶ τὸ πῶς θὰ ἐπιλέξῃ νὰ ἀναχθεῖ σὲ ὅ,τι τὸν ὑπερβαίνει, προκειμένου νὰ προσδώσῃ μία δυναμοκρατικὴ διαύγασιν στὴν ὑπόστασίν του, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅθεν, δὲν θὰ ἀπείχαμε τῆς νομιμότητος, ἂν ὑποστηρίζαμε ὅτι ὁ ἐκ Λυκίας καταγόμενος φιλόσοφος συγκροτεῖ, ἀκόμη καὶ ὅταν ἐπιμελεῖται αὐστηρῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, μία γενικευμένη Ἀνθρωπολογία, ὅψεις τῆς ὁποίας θὰ παρακολουθήσουμε στὴ συνέχειαν, μὲ ἀφορμὴ ὀρισμένες ἀπόψεις του περὶ μουσικῆς, καλλιτεχνικὸ προϊόν ποὺ παρουσιάζει ἰδιαίτερες ἐπιδόσεις στὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ στοχασμοῦ, τόσο σὲ ἐπίπεδο συστηματικῶν συνθέσεων ὅσο καὶ σὲ αὐτὸ τῶν ἐνθουσιαστικῶν ἢ ἀκόμη καὶ μυητικῶν καταστάσεων ποὺ διαμορφώνει. Γενικότερα, πάντως, ἡ μουσικὴ συνιστᾷ ὅρον γιὰ ποιοτικὲς ἀξιολογήσεις τῶν πολιτιστικῶν ἐξελίξεων –συνάφεια ποὺ τουλάχιστον κατὰ τὴν περίοδο τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος εἶναι διάχυτη–, καθ' ὅτι συνυφαίνεται στενὰ μὲ τὶς ἀνθρώπινες ἀνησυχίες στὸν τομέα τοῦ ἐμπλουτισμοῦ, ἢ ἀκόμη καὶ

τῆς μεταμόρφωσης, τοῦ καθ' ἡμέραν βίου². Καὶ προφανῶς θὰ πρόκειται γιὰ ἓνα καλλιτεχνικὸ εἶδος ποὺ θὰ συνδέεται μὲ τὸ σύνολο τῶν ὑπολοίπων γιὰ τὴ μετάβαση σ' ἓναν κόσμο ποὺ διεκδικεῖ τὴν ὅλο καὶ περαιτέρω μύηση στὸ «καθ' ὅλου», σὲ ὅ,τι ὑπερβαίνει τὴν ὑποταγὴ στὴ συμβατικότητα τῶν διαχειριστικῶν καταγωγῶν πρὸς τὴ μετριότητα.

Β) Ἡ μουσικὴ καὶ οἱ αὐτοῦ περβάσεις της

Ἄν παρακολουθήσουμε τὰ σχετικὰ κείμενά του, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος υἱοθετεῖ σὲ μείζονα βαθμὸ τὶς ἀνωτέρω συνυφάνσεις καὶ ἀπέχει παρασάγγας ἀπὸ τὸ νὰ ἀποδώσει στὴ μουσικὴ ἓναν αὐτόνομο καὶ αὐτοοριζόμενο χαρακτήρα. Ὅθεν, δὲν τὴν ἀντιμετωπίζει μόνον μὲ αὐστηρὲς καλλιτεχνικὲς καὶ αἰσθητικὲς προδιαγραφές, ὅποτε σαφέστατα θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι δὲν τὴν συνυφαίνει ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν περιοχὴ ἐκείνων τῶν ψυχολογικῶν διεργασιῶν ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις της. Δὲν τὴν ἐγκαθιστᾷ σὲ ἐκείνον τὸν ἀστερισμὸ τῶν δημιουργικῶν σχηματοποιήσεων ποὺ θὰ διαμόρφωνε μονοσημάντως ἑμμετρες καὶ ρυθμικὲς διακλαδώσεις γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν συναισθηματικῶν διακυμάνσεων. Δὲν υἱοθετεῖ ἐπ' οὐδενὶ τὴν ἀποψη: «ἡ τέχνη γιὰ τὴν τέχνη», καθ' ὅτι θεωρεῖ ἀδιαπραγμάτευτα πὼς ὁδηγεῖ σ' ἓναν ἀπομονωτισμὸ καὶ σὲ μία μονοσημαντικότητα τὰ καλλιτεχνικὰ προϊόντα ἀπὸ τὴ γενικότερη ἀνθρώπινη περιπέτεια ὡς πρὸς τὴν ὑπέρβαση τῶν παθογενειῶν της καὶ τὴν διεκδίκηση τοῦ ὅλο καὶ περαιτέρω βελτίονος. Ἀποδίδει λοιπὸν στὴ μουσικὴ εὐρύτερη σημασία καὶ ἀποστολή, ἀναδεικνύοντας διὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐπέκτασης-ἀνοίγματος μὴ ἐμφανεῖς ἐξαρχῆς – ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκτίμησή του σαφῶς ὑπαρκτές – δυνατότητες παρουσίας της σὲ ποικίλα πεδία στοχασμῶν, προθετικῶν διαθέσεων καὶ δράσεων.

2. Ἐνδεικτικὰ παραπέμπουμε στὶς ἀκόλουθες γενικὲς ἐπισημάνσεις τοῦ Ἐ. Παπανοῦτσου: «Μέσα σὲ κάθε ἀληθινὸ καλλιτέχνημα ἔχομε μιὰ παράσταση τῆς πραγματικότητας ποὺ μᾶς τὴν παρουσιάζει πνευματικὰ μεταστοιχειωμένη. Ἐχομε δηλ. ἓνα πλάσμα-σύμβολο ποὺ μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἀναγκαιότητα τῶν νόμων τῆς μορφῆς του ἐξωτερικεύει μιὰ προσωπικὴ πείρα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, ἐκφράζει μὲ τὴ γλῶσσα ἓνα νόημα. Ὁ καλλιτέχνης ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀντιγράφει: τὴν μεταπλάθει [...]. Αὐτὴ τὴν πνευματικὴ μεταστοιχείωση τῆς πραγματικότητας μπορούμε νὰ τὴν ἴδουμε καθαρά σὲ μία καλὴ τέχνη ἀπὸ τὶς λεγόμενες ἀφηρημένες – στὴ Μουσικὴ» (*Αἰσθητική*, Ἀθήνα 1969, σ. 319). Νὰ διευκρινίσουμε ὅτι ὡς ἀφηρημένον ἐδῶ πρέπει νὰ ἐννοεῖται ἡ ὑπέρβαση τοῦ περιπτωσιακοῦ, ἡ ὁποία ὅμως, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε, δὲν εὐδοκμεῖ ἰδιαίτερος στὰ ὅσα θὰ ἀκολουθήσουν, ἢ τουλάχιστον θὰ ὑποστηρίζαμε ὅτι προσεγγίζεται ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ συγκεκριμένου. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος εἰσηγεῖται ἓναν λυρισμὸ ὡς καλλιτεχνικὴ καὶ αἰσθητικὴ κατάκτηση ἀλλὰ καὶ ὡς συνδεόμενον μὲ τὸ «ἐγώ», μὲ τὸ «ἐδῶ» καὶ μὲ τὸ «νῦν» καὶ ἔτσι τοῦ προσδίδει χαρακτηριστικὰ τόσο προσωπικὰ ὥς καὶ πολιτικά.

Πρόκειται για έναν πυρήνα που φέρει βαθμιαία στο προσκήνιο τον έσω-τερικό πλούτο του, αρκεί πάντως να εξασφαλισθούν οι δέουσες διεγερτικές τεχνολογήσεις, στις οποίες ωστόσο δεν περιλαμβάνει μόνον αυτές του δημιουργού. Βεβαίως δεν θα ήταν νόμιμο να υποστηριχθεί ότι ο εν λόγω πλούτος είναι προσβάσιμος από τον οιονδήποτε, καθ' ότι επ' ουδενί ο Πρόκλος δεν προσεγγίζει τη μουσική υπό όρους ενός αφομοιώσιμου καλλιτεχνικού προϊόντος από την ανθρώπινη έσωτερικότητα διά μηχανιστικών αυτοματισμών. Μέσα από ανανεούμενες αναγνώσεις δηλαδή, κατά την επεξεργασία της ύφης της, θέτει κανονιστικά τον στόχο του: να την απομακρύνει από μία άπλη έμπειρικού τύπου προσέγγιση αναφερόμενη σε καταστάσεις ψυχαγωγίας και διασκέδασης –οι οποίες μάλιστα πολλάκις έχουν μόνον υποκειμενικής τάξης περιεχόμενο– και της αποδίδει ευρύτερες διαστάσεις από μία έκφραση του καλλιτεχνικού ταλέντου και από μία άπλη ευχαρίστηση της άκοης, ή από μία κάλυψη των αμφιβαλλόμενων συναισθηματικών αναγκών και από μία διεύρυνση των όποιων βιωματικών ανακτήσεων. Δεν είναι προσλήψιμη, επομένως, άνευ διύλισμένων προϋποθέσεων, οι οποίες θα έχουν ως υπόστρωμα μία συνείδηση που έχει τύχει ειδικής επιμελητείας στη συγκρότησή της, ή, πιο σωστά για να παραμείνουμε στις γενικές αρχές του Πρόκλου, στή, μέσα από διαλεκτικούς αναβαθμούς έσωτερίκευσης, συνθετική ανάκτηση των *a priori* έφοδίων της³.

Ός εκ των άνωτέρω, δεν εξαντλείται ή μουσική στην ιδιωτική σφαίρα της υποκειμενικότητας και στη διαμόρφωση ενός κόσμου ίκανοποίησεων-εύφορίας που θα άπείχαν από τη διάνοιξη του, με την ευρεία έννοια του όρου, πολιτιστικού κεκτημένου και βεβαίως στην προοπτική της όλο και περαιτέρω βελτίωσής του. Θα σημειώναμε, προβαίνοντας σε όρισμένες προεκτάσεις με βάση γενικότερα συμφραζόμενα, ότι διά της μουσικής ό σχολάρχης της Νεοπλατωνικής Σχολής επιχειρεί να αναπτύξει εκείνη την κουλτούρα που θα «διαχειρισθεί» με τον δέοντα ποιοτικό τρόπο τα ήδη διαμορφωθέντα πνευματικά προϊόντα αλλά και θα τροφοδοτεί για την ανάδειξη νεοπαγών, καθ' ότι ό πολιτισμός συνιστά ένα μη κεκορεσμένο σύστημα δημιουργικότητας. Τό με ποιές, βεβαίως, κατηγορίες θα περιγραφεί τό έκάστοτε νεοπαγές εξαρτάται κυρίως από τό άν έχει έλθει στο προσκήνιο μία πρωτογενώς αναφυσείσα είδολογική διαμόρφωση ως τάση που έκφράζει τις περιρρέουσες άνησυχίες, με προκεχωρημένο βαθμό

3. Ένδεικτικά παραλέμπουμε στην πραγματεία του Πρόκλου *Είς τας Πολιτείας Πλάτωνος Υπόμνημα* I, 54, 22-57, 25, όπου προβάλλεται μία οίονει ταυτότητα ανάμεσα στον μουσικό και στον πολιτικό, με συνέπεια τις άμοιβαίες μεταξύ τους άλληλοπεριχωρήσεις των κατηγορηματικών προσδιορισμών τους. Πρόκειται για ένα παράθεμα στο όποιο ή πολιτική όρίζεται και ως καλλιτεχνική και αίσθητική κατηγορία, ενώ ή μουσική και ως ήθικοπρακτική κατηγορία, όποτε προβάλλονται κανονιστικότητες διευρυμένου βαθμού.

πρωτοτυπίας. Οί εκάστοτε νέες ειδολογικές κατηγορίες, ωστόσο, ως εκφράζουσες τή μετάβαση πρὸς τὴν ἀλλαγὴ ἢ καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀλλαγὴ θὰ ἦταν ἄτοπο, ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος ποὺ ἐξετάζουμε, νὰ εἶναι ἀπόλυτα ταυτόσημες μὲ τὶς ἤδη διαμορφωμένες γενικὲς καλλιτεχνικὲς καὶ αἰσθητικὲς, οἱ ὁποῖες καταγράφουν τοὺς ἤδη κοινούς τόπους τῶν προϊόντων τους καὶ τὶς ἀποτιμήσεις τους μὲ βάση ἐπίσης κοινὰ ἀξιολογικὰ κριτήρια ποὺ ἔχουν προκύψει μέσα ἀπὸ ἐμπεριστατωμένες ἀναλύσεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὀδηγηθεῖ σὲ συγκεκριμένες συνθετικὲς κρίσεις. Ὡστόσο, ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν εἶναι νόμιμο νὰ ὑποστηριχθεῖ, ὅτι οἱ νέες κινουῦνται καὶ σ' ἓνα διαφορετικὸ πεδίο σημασιῶν ἀπὸ τὶς προηγηθεῖσες, καθ' ὅτι οἱ παρθενογενέσεις δὲν ἀνήκουν στὶς «προσφιλεῖς» καταστάσεις τοῦ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι. Τὸ εκάστοτε ἰδιαίτερο μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει, διευρύνοντας τὶς μὴ πραγματοποιηθεῖσες προσδοκίες τοῦ προηγούμενου ἢ καταθέτοντας ριζοσπαστικὲς προτάσεις, ἀπαρχὴ γιὰ ἓναν νέο κοινὸ τόπο, δυνατότητα τὴν ὁποία ὁ Πρόκλος θεωρεῖ ὄχι μόνον εὐκταία ἀλλὰ καὶ εὐκτέα. Στὸ σύνολο τῶν ἐπιπέδων τοῦ τὸ σύστημά του εἶναι ἀδιαπραγμάτευτα τελολογικό. Νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ μελέτη μας στοχεύει καὶ σὲ μία εὐρύτερη φιλοδοξία: νὰ ἀναδείξει πτυχὲς ἐνὸς θέματος ποὺ δὲν εἶχε τύχει τοῦ ἐρευνητικοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος. Ὡστόσο, μετὰ τὴν ἐκδοθεῖσα ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν περισπούδαστη μελέτη τοῦ E. Moutsopoulos, *La philosophie de la musique dans le système de Proclus*, οἱ σχετικὲς ἐρευνητικὲς διαδρομὲς ἔχουν ἀνοίξει καὶ ἔχουν ἐξασφαλίσει τοὺς προσιδιάζοντες γιὰ εἰδικὰ ζητήματα ἐπιστημολογικοὺς ἄξονες. Πρόκειται γιὰ μία μονογραφία ποὺ ἔχει πλέον ἀποτελέσει σταθμὸ τόσο γιὰ τὸν συστηματικό-κριτικὸ χαρακτήρα της ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀνεξάντλητη χρῆση τῶν κειμένων τοῦ νεοπλατωνικοῦ σχολάρχου. Νὰ διευκρινίσουμε, ἐπίσης, ὅτι ὁ Πρόκλος πραγματεύεται τὰ ζητήματα περὶ μουσικῆς σὲ πλεῖστα ἔργα του. Κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας, οἱ πιὸ συστηματικὲς πάντως ἀναφορὲς ἀναδεικνύονται ἀπὸ τὰ ὑπομνήματά του στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους Ἀλκιβιάδης Α' καὶ Πολιτεία, ὅπου τίθενται εὐρύτερα ζητήματα ἀνθρωπολογικῆς, πολιτικῆς, ἠθικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς τάξης. Στὶς πραγματεῖες τοῦ αὐτοῦ ἀποδίδει στὴ μουσικὴ ὅλα τὰ ἀνωτέρω χαρακτηριστικὰ καὶ τὴν θέτει σὲ ἀλληλοπεριχωρήσεις μὲ πλεῖστες περιοχὲς ἐνδιαφερόντων καὶ ἀναγωγῶν.

Γ) Τὸ ὑπόμνημα στὸν Ἀλκιβιάδην Α' ὡς τὸ προοίμιο τῶν νέων σημασιολογικῶν καιρῶν

Τὰ ὅσα θὰ ἐξετάσουμε ἀκολουθῶς γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Πρόκλου περὶ μουσικῆς, περιλαμβάνονται σ' ἓνα εὐσύννοπτο ἀπόσπασμά του ἀπὸ τὰ σχόλιά του στὸν πλατωνικὸ διάλογο Ἀλκιβιάδην Α'. Ἡ ἐν λόγῳ πολυσήμαντη πραγματεία ἦταν κατεξοχὴν προσφιλὴς στοὺς ἐκπροσώπους τόσο τοῦ Μέσου Πλατωνισμοῦ ὅσο καὶ τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ὡς συμπεριληπτικὴ κεφαλαιωδῶν ἀρχῶν, σχέση ἐχουσῶν κυρίως μὲ τὸν πρακτικὸ Λόγο, τόσο

κατά την ἐφηρμοσμένη, καὶ ἰδιαίτερος καὶ συλλογικῶς, ὅσο καὶ κατὰ τὴν ὑπερβατολογικὴ διάστασή του⁴, μὲ κύρια στόχευση τὴν ἀνάδειξη τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου. Πρόκειται γιὰ ἕναν διάλογο ποὺ θεωρεῖται ὅτι βαθμιαία μυεῖ στὰ μυστήρια ἀλλὰ καὶ στὶς ὀρθολογικὲς θεμελιώσεις τοῦ φιλοσοφεῖν. Τὸ ἀξιοσημεῖωτο εἶναι πάντως ὅτι τὸ ὑπομνηματιστικὸ ἔργο τοῦ Πρόκλου *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρῶτον Ἀλκιβιάδην* εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα αὐστηρῆς ἐπιστημολογικῆς θεμελίωσης ἠθικὰ καὶ παιδαγωγικά –ἀλλὰ καὶ μὲ σαφεῖς πολιτικὲς προεκτάσεις– κείμενα τῆς Νεοπλατωνικῆς Σχολῆς. Συνιστᾷ ἕνα ἐγγεῖρημα-τομὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ του, λόγῳ τῆς ἀπουσίας δημοκρατικῶν σχηματισμῶν καὶ ὀρισμένων θεσμικῶν προϋποθέσεων θεμελιακῶν γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς ἀνοικτῆς κοινωνίας, ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικά τῆς ὁποίας εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὡς ὑπέρβαση τῶν προπολιτιστικῶν καταστάσεων, ὡς κατανόηση τῶν αἰτίων ποὺ τὶς προκάλεσαν καὶ ὡς ἀνοιγμὰ πρὸς τὸ ὀλοτελῶς ἀξιακὸ καὶ ἐπαναστατικὸ. Ἐμφανίζεται στὸ προσκήνιο τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία πολιτειακῶς εἶναι κυρίαρχες οἱ αὐτοκρατορικὲς δομὲς ὁργάνωσης καί, ἄρα, περιορισμένη ἢ αὐτονομηματοδότηση τοῦ συλλογικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, καθ' ὅτι ἔργα προκύπτουν ἀπὸ τὴν προσωπικὴ παρέμβασή τους, δὲν ἀνακαλύπτουν ἄνετα πεδίο γιὰ εὐδοκίμησή τους.

Μία περιοδολόγηση στὶς συγγραφικὲς ἐπιδόσεις τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐν λόγῳ Σχολῆς θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε ἄνετα στὴ διαπίστωση ὅτι τὰ ἐρευνητικὰ ἐνδιαφέροντα ποὺ τοὺς εἴλκυαν ἰδιαίτερος ἐστρέφοντο κυρίως σὲ κοσμολογικά καὶ σὲ μεταφυσικά ζητήματα, σὲ ὅ,τι ὑπηρετοῦσε κατεξοχὴν ἕναν συνεπὴ ρεαλισμό, τὸ εἶναι δηλαδὴ στὸ σύνολο τῶν διακλαδώσεων του. Ἀπέδιδαν μάλιστα στὸ εἶναι σαφὴ προτεραιότητα –πέραν τοῦ νοεῖν, καί– ἔναντι τοῦ *δέοντος*, τὸ ὁποῖο ἐκαλεῖτο νὰ ἀνταποκριθεῖ σὲ ὅ,τι ὀριζόταν ὡς *a priori* ὑπαρκτὸ καὶ μὲ κανονιστικὲς δομὲς ἔναντι τῶν ὧν θὰ ἐσχετίζοντο μὲ τὸ περιεχόμενό του. Ἡ ἠθικὴ ἀνελάμβανε τὸ καθῆκον νὰ ἐφαρμόσει κατὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον τὴν Ὀντολογία, καὶ κυρίως τῆς μεταφυσικῆς τάξης, ἢ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐξασφάλιζε στὸ διηνεκὲς τὴν ἐδραιότητα τοῦ ποιοτικοῦ. Καὶ ὅχι μόνον ἐπικρατοῦσε ἢ ἐν λόγῳ κατεύθυνση, ἀλλὰ οἱ ἐκπρόσωποί της ἀκόμα καὶ τὰ παιδαγωγικά καὶ τὰ ἠθικά ἢ ὅποια ἄλλα ζητήματα ποὺ ἀνήκουν στὴν περιοχὴ τοῦ πρακτικοῦ Λόγου τὰ προσέγγιζαν, τὰ θεμελίωναν, τὰ αἰτιολογοῦσαν, τὰ ἐρμήνευαν καὶ τὰ ἀξιολογοῦσαν ὑπὸ ἕνα μεταφυσικὸ πρίσμα. Δηλαδὴ μὲ κριτήριό ποὺ ὑπε-

4. Σημειωτέον ὅτι τὸ ὑπερβατολογικὸ τὸ χρησιμοποιοῦμε διττῶς: α) ὄντολογικῶς, ὡς ἀπεξαρτημένη ἀπὸ οἰαδήποτε περιπτωσιακὴ ἢ συντυχιακὴ κατάσταση καὶ β) γνωσιολογικῶς, ὡς ἐνύπαρξη στὴ συνείδηση μᾶς *a priori* γνωστικῆς δυνατότητας γιὰ τὴ θεωρητικὴ σύλληψη τῶν ἀνώτατων γενικῶν καταστάσεων τοῦ εἶναι, δηλαδὴ τῶν εὐρισκομένων πέραν καὶ ἀπὸ τὸ γίγνεσθαι καὶ ἀπὸ τὸ φαίνεσθαι.

ρέβαινε τὴν οἰκεία περιοχὴ τῆς παρουσίας τους, τὸ ὁποῖο μάλιστα ὀριζε καὶ τοὺς ἐπιστημολογικοὺς ἄρμους τῆς πραγμάτευσής τους. Ἄρα, πρόκειται γιὰ ἓνα κριτήριον ποὺ ἔθετε ὡς στόχο τὸ πῶς καὶ πρὸς ποία κατεύθυνση θὰ ἔπρεπε νὰ μετασχηματισθοῦν τὰ προαναφερθέντα ζητήματα. Καὶ ἐδῶ κεντρικὴ θέση κατεῖχαν καὶ οἱ γνωσιοθεωρητικὲς ἀξιώσεις, ὡς ἀναγκαῖο ἐνδιάμεσο μεταξὺ τοῦ «εἶναι» καὶ τοῦ «νοεῖν»⁵ καὶ ὡς ἐφαλτήρια γιὰ τὴν ὀρθολογικὴ ἀνακατασκευὴ τοῦ πράττειν καὶ τοῦ συγκροτεῖν τὶς καλλιτεχνικὲς καὶ τὶς αἰσθητικὲς ἀποτιμήσεις. Τὴν ιδιότυπη γιὰ τὰ συστήματά τους ἀναφερθεῖσα ἐρευνητικὴ τάση θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ παρουσιάσουμε ἀναλύοντας τὶς ἀπόψεις ποὺ διατυπώνει ὁ Πρόκλος περὶ μουσικῆς στὸ σημεῖο ποὺ σχολιάζει τὸ διαλογικὸ ἐπεισόδιον τοῦ Σωκράτη μὲ τὸν Ἀλκιβιάδην ἀναφορικὰ μὲ τὰ κατάλληλα γιὰ τὴν ἐπιμελημένη καὶ καταστηματικὴ ἀγωγή μαθήματα. Ἐδῶ ἡ προβολὴ τοῦ γνωσιακοῦ στοιχείου εἶναι διάχυτη, καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν προοπτικὴν ποὺ θὰ καταστεῖ μαθησιακὴ, στὸ πλαίσιο ἐκείνου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγραμματισμοῦ ὁ ὁποῖος στοχεύει σὲ μεταμορφώσεις. Σημειωτέον, ἀπὸ πλευρᾶς γλωσσικῆς, ὅτι χρησιμοποιοῦνται σχεδὸν στὸ σύνολό τους τὰ ῥήματα ποὺ δηλώνουν τὰ διάφορα ἐπίπεδα τῶν γνωστικῶν κατακτήσεων. «ΣΩ. Ἀλλὰ μὴν ἄ γε μεμάθηκας σχεδόν τι καὶ ἐγὼ οἶδα· εἰ δέ τι ἐμὲ λέληθεν, εἰπέ. ἔμαθες γὰρ δὴ σύ γε κατὰ μνήμην τὴν ἐμὴν γράμματα καὶ καθαρίζεις καὶ παλαίεις· οὐ γὰρ δὴ αὐλεῖν γε ἤθελες μαθεῖν. Ταῦτ' ἐστὶν ἃ σὺ ἐπίστασαι, εἰ μὴ πού τι

5. Πὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτον Ἀλκιβιάδην*, πβ. τὴν ἐκτενὴ εἰσαγωγὴν τοῦ Α. Ph. Segonds στὴν κριτικὴ ἔκδοσιν τοῦ κεμένου ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως "Les Belles Lettres", Paris, 1985, σσ. VII-CXXXIX. Ἐπίσης, P. BASTID, *Proclus et le crépuscule de la pensée grecque*, Paris, Vrin, 1969, σσ. 35-44, ὅπου γίνεται καταγραφὴ τῶν κύριων σημείων του. Ὁ,τι ἀναμένεται εἶναι μία συστηματικὴ ἐρευνα πρὸς ἐντοπισμὸν τῶν κοινῶν σημείων τοῦ ἐν λόγῳ ὑπομνήματος μὲ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Πρόκλου στὴν *Πολιτείαν* τοῦ Πλάτωνα, προκειμένου νὰ συγκροτηθεῖ μὲ τὰ ἀναγκαῖα ἐννοιολογικὰ περιγράμματα ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος συγκροτεῖ τὸν πρακτικὸν Λόγον. Θὰ πρόκειται γιὰ μίαν ἐρευνα ἄκρως ἀπαιτήσιμη, τόσο γιὰ λόγους ἱστορικοὺς ὅσο καὶ συστηματικούς, καθ' ὅτι θὰ ἀποτυπώσει τὶς ἔσχατες χρονολογικὰ ἀπολήξεις ἐνὸς θεωρητικοῦ κλάδου ποὺ εἶχε ἰδιαίτερες ἐπιδόσεις στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ποὺ ἐκτελεστοὶ μὲ συστηματικὸν τρόπον νὰ ἀναδείξει τὶς «συνεταιριστικὰς» δυνατότητές της μὲ τοὺς ὑπολοίπους, ὥστε νὰ μὴν παραμένει σὲ μίαν συμβατικὴν ἢ μονοσήμαντην ἢ ἐθιμικὴν τάξιν καθηκοντολογία. Πὰ τὸν σφαιρικὸν προσδιορισμὸν τοῦ πρακτικοῦ Λόγου ἀπὸ μεταφυσικὰς προκείμενας, παραπέμπουμε ἐνδεικτικὰ στὸ ἐξῆς ἐδάφιο, στὸ ὁποῖο διατυπώνονται τόσο ὅροι κανονιστικότητος ὅσο καὶ ὑπερβατολογικότητάς του: «καὶ γὰρ ἀγνοοῦμεν ἑαυτοὺς ὑπὸ τῆς γενεσιουργοῦ λήθης κατεχόμενοι καὶ ὑπὸ τῆς ταραχῆς τῶν ἀλόγων εἰδὼν τῆς ζωῆς ἐκκρουόμενοι, καὶ οἰόμεθα πολλὰ γινώσκειν ὧν ἀγνοοῦμεν διὰ τοὺς κατ' οὐσίαν ἡμῖν ἐνυπάρχοντας λόγους· καὶ τῆς αὐτῆς δεόμεθα βοηθείας, ἵνα τῆς τε περιττῆς οἴσεως ἀποστήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τῆς προσηκούσης ἡμῖν ἐπιμελείας τύχωμεν» (7, 4-11). Μὲ τὴν ἔκφραση «ἄλογα εἶδη» θὰ ἐννοοῦνται οἱ ὁποῖες παθογενεῖς καταστάσεις ἀναπτύσσονται, κυρίως λόγῳ τῶν γνωστικῶν ἐλλειμμάτων. Πβ. ἐπίσης: «εἶδεν [ψυχὴ] σὺν ἐκεῖ τὸ ἀληθὺς τίμιον καὶ τὸ ἡγεμονικὸν καὶ τὸ ἀρχικὸν ἐν αὐτοῖς ἰδρυμένα τοῖς θεοῖς, καὶ ἰδοῦσα τέθηπεν αὐτὰ καὶ ἔχει τινὰ αὐτῶν ἐντὸς ἀπηχήματα» (135, 11-13).

μανθάνων ἔμὲ λέληθας· οἶμαι δὲ γε, οὔτε νύκτωρ οὔτε μεθ' ἡμέραν ἔξιὼν ἔνδοθεν. ΑΛ. Ἄλλ' οὐ πεφοίτηκα εἰς ἄλλων ἢ τούτων» (106e). Ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ ἐφηρμοσμένου ὀρθολογισμοῦ εἶναι διάχυτη, καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἀνίχνευση τῶν παραγόντων ποὺ προσφέρουν τὴν προσήκουσα σ' ἓνα διαφωτιστικὸ περιβάλλον μάθησις.

Στὰ ἀνωτέρω ἀναδύεται ἓνα πολυπρισματικὸ ζήτημα τὸ ὁποῖο εἶχε ἀκονισθεῖ στὴν αὐστηρὴ θεωρητικὴ – ἀλλὰ καὶ μὲ ἑξαντλητικὲς ἐμπράγματα ἀναφορὲς – ἐπιμελητεία ὅχι μόνον τοῦ Πλάτωνα ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ποὺ συνήθως συναντᾶται σ' ἓνα πολιτικὸ δημοκρατικὸ σύστημα τὸ ὁποῖο συμπορεύεται μὲ τὴν ἀνοικτὴ κοινωνία καὶ ὑπηρετεῖ τὶς ἀρχὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ. Πρόκειται γιὰ τὶς συλλογικὲς καὶ τὶς θεσμικὰ συγκροτημένες ἐκείνες περιοχὲς, ὅπου τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα συνιστᾷ δομικὸ ἄξονα γιὰ τὴ διάνοιξη τῶν ὀριζόντων τῶν μελῶν τῆς νέας κυρίως γενεᾶς καί, ὥς προκύπτει, ἐνέχει σαφῆ κανονιστικὰ χαρακτηριστικά, ἐπ' οὐδενὶ ὅμως ἀνελαστικῆς ὑφῆς. Τὸ διαφωτιστικὸ παράδειγμα εἶναι μονίμως ἀνοικτὸ καὶ ἡ δεοντολογία του δὲν συμπορεύεται μὲ ἀκαμπτα σχήματα ὑποχρεωτικῶν ἐφαρμογῶν. Ἐνῶ συγκροτεῖ, μὲ ἐδραίας καταστατηματικότητος μαθησιακὰ στοιχεῖα, τὸν μαθητὴ, ἐν ταυτῷ τὸν τροφοδοτεῖ ἀκόμη καὶ γιὰ ἀνατροπὲς, προκειμένου ἀκριβῶς ἡ καταστατηματικότης νὰ διευρυνθεῖ σὲ ποιοτικὴ ποικιλία. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀναδύεται τὸ καινοφανές: ἡ ἐπανάσταση καθίσταται πηγὴ τοῦ ἐδραίου, καθ' ὅτι ἀρνεῖται τὸ ἀρνητικὸ καὶ ἐπαναφέρει τὸ ὄντολογικῶν προτυπώσεων θετικόν⁶. Δὲν συνιστᾷ δηλαδὴ στὴν πραγματικότητά μία ἀποδομητικὴ δύναμη ἀλλὰ μία ἐπαναδομητικὴ.

Δ) Ἡ μουσικὴ ὡς ἄρμος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος

Στὴν ἀρχή, λοιπόν, τῆς ἀνάλυσής του ὁ Πρόκλος ἐντάσσει τὴ μουσικὴ στὸ ἴδιο πλαίσιο μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ μὲ τὴ γυμναστική, ὑπὸ τοὺς ὅρους μιᾶς ἐνότητος διὰ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται ἡ κατὰκτηση τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς ὡς θεμελιωμένης συνείδησης τῆς συλλογικότητος ἐκ μέρους τοῦ μαθητευόμενου. Ἦδη ἐκ προοιμίου ἡ διάνοιξη τῆς ποσότητος τῶν μαθημάτων καταγράφει ἓνα ὀλιστικὸ ἐγχείρημα, καθ' ὅτι ὑπὸ τὸν ὅρο «ἐπιστήμη» ὁ φιλόσοφος σαφῶς καὶ θὰ μᾶς φέρει ἐνώπιον ἐνὸς γνωσιακοῦ-μαθησιακοῦ

6. Ἐνδεικτικὰ παραπέμπουμε *Εἰς τὸν Πλάτωνα Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 43, 6-46, 13, ὅπου, ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου θέματος ἀναφορικὰ μὲ τὴ μεταποίησιν τοῦ Ἀλκιβιάδου διὰ τῆς παρέμβασιν τοῦ Σωκράτη, σημειώνεται: «ὁ Σωκράτης τότε μεταδίδωσι τῷ νεανίσκῳ τῆς ἑαυτοῦ συνουσίας, ὅτε τῶν πολλῶν ἑραστῶν καὶ ὕστερον αὐτὸν περιστοιχισαμένων ἐλεύθερος γενόμενος σχολὴν ἄγει φιλοσοφίας περὶ καὶ τῶν εἰς ταύτην ἄγειν δυναμένων» (44, 8-11).

καθεστῶτος πού ἐπιμένει ἰδιαιτέρως στὸν ἀνθρωπολογικὸ ρεαλισμό, καθ' ἑαυτὸν καὶ ὡς πρὸς τι. Ὁ ἀναγωγισμὸς ἐδῶ εἶναι διάχυτος ἀναφορικὰ μὲ ἕναν ποιοτικὸ σχηματισμὸ κανονιστικῶς ὀριζόμενον, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἐπιχειρεῖται ἡ πραγμάτωση, σ' ἕναν συγκεκριμένο τομέα ἀρεταϊκῶν ἀξιώσεων, ἐνὸς ἤδη ὑπάρχοντος καὶ οὐσιωδῶς διαμορφωμένου ἀξιακοῦ κώδικα ἢ ἐντέχνως ἀναλαμβάνεται ἡ ἀνάδειξή του στὸ πλαίσιο μιᾶς τελολογικῆς προοπτικῆς. Πρόκειται μάλιστα γιὰ στοχεύσεις πού ἀποτελοῦν συνειδητὴ θεωρητικὴ κατὰκτηση τοῦ συγγραφέα ὡς εἰδικῶν κατευθύνσεων στοχαστῆ, ὁ ὁποῖος φιλοδοξεῖ στὰ κείμενά του νὰ ἀναδείξει τὸ ἄτομο ὡς πρόσωπο πολλαπλῶν ἐξακτινώσεων, μὴ ὑπαγόμενο σὲ προθέσεις καὶ ἀντιδράσεις προπολιτιστικοῦ περιεχομένου.

Δὲν πρέπει νὰ παραβλέψουμε πάντως ὅτι ὁ Πρόκλος δέχεται ὅτι τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἐνέχει *a priori* δυνατότητες, τόσο γνωσιολογικά ὅσο ἠθικά καὶ αἰσθητικά, ὁπότε μποροῦμε ἄνετα νὰ διατυπώσουμε ἀναδρομικῶς λόγο γιὰ καντιανοῦ τύπου ὑπερβατολογικὲς καταστάσεις. Σημειωτέον, ἐπὶ πλέον, ὅτι ἤδη ὁ νεοπλατωνικὸς σχολάρχης σὲ πλεῖστα κείμενά του ἔχει συγκροτήσει, καὶ μάλιστα μὲ γεωμετρικὸ τρόπο, τὸ σύστημα ἀξίων πού υἱοθετεῖ, ἔχει ὑποστηρίξει ὅτι τὸ ἴδιο ὡς ἔλλογη ἐπαναδιάταξη τῶν κατ' ἔθος ἐπιλογῶν συνιστᾷ φύσει δυνατότητα γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὅτι ἀναμένονται οἱ προσιδιάζουσες ἐσωτερικὲς τεχνολογήσεις καὶ ἐξωτερικὲς συμπορεύσεις πού θὰ τὸ ἐνεργοποιήσουν σὲ κλίμακα πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ ἐκ τῶν ἀτόμων ἐκείνων πού εἶναι ὑποψιασμένοι φορεῖς περὶ τῆς νοηματοδοτοῦσας λειτουργικότητάς του⁷. Προοιμιακά, δηλαδή, ἀναδύεται μία στόχευση πολυσύνθετων εἰδικῶν ἀναγνώσεων, σὲ θεωρητικὰ σχήματα τέτοια τὰ ὁποῖα ἀξιολογοῦνται κυρίως ὡς πρὸς τὸν διακλαδισμό τους, ὡς οἶονεῖ ἀτομικότητες πού διεκδικοῦν καὶ πραγματώνουν τὸ κοινωνεῖν. Διατυπώνεται, δηλαδή, λόγος γιὰ θεωρητικὸς σχηματισμούς, οἱ ὁποῖοι ἀντιλαμβάνονται τὴν πληρότητά τους ὡς ἀμοιβαιότητα, ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴς ὑφολογίας συνάρθρωσή τους. Δὲν ἐξετάζει, λοιπόν, ὁ φιλόσοφος μόνον τὰ μαθήματα κατὰ τὴν καθεαυτότητά τους ἀλλὰ καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὸν σκοπὸ πού καλοῦνται –ὡς θεωρητικὲς καὶ διδακτικὲς καταγραφές, ἢ σημασιολογικὲς προτάσεις περὶ, τοῦ ἐπιστητοῦ– νὰ ἐπιτελέσουν σὲ κλίμακα κράτους. Καὶ ἡ ἐν λόγῳ προσέγγιση εἶναι γενικευμένη στὸ ἔργο του⁸.

7. Πβ. ἐνδεικτικά, *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, 94, 1-103, 25, ὅπου προβάλλονται καὶ οἱ ἀντίθετες πρὸς τὴν ἀρετὴν καταστάσεις. Παραθέτουμε τὴν ἀκροτελεύτεια παρατήρηση: «ὁ δὲ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἀρχεσθαι φησι τὴν ἑαυτοῦ εὐδαιμονίαν, πολλοῦ ἄρα δεῖ εἶναι εὐδαίμων καὶ ἀνενδεής», μὲ τὴν ἐπισήμανση τῶν διακυβευμάτων πού ἀναδύονται ἀπὸ τὴν ἀντιστροφή τῶν ἀξιολογικῶν προτεραιοτήτων.

8. Πβ. ΠΡΟΚΛΟΥ, *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, 193, 21-194, 1: «Καὶ μὴν καὶ ὅτι τὰ τρία ταῦτα μαθήματα, γράμματα καὶ καθαρίζειν καὶ παλαίειν, συντελεῖ πῶς εἰς τὴν ὅλην πολιτικὴν ἀρετὴν, κατάδηλόν ἐστι». Καὶ σύμφωνα μὲ τὸν σχολιασμό του Ε.

Διαπιστώνουμε, επομένως, ότι με άφορμή τη μουσική ο Πρόκλος επιχειρεῖ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ αἰσθητική, ἡ γνωσιολογία-ἐπιστημολογία, ἡ ἀνθρωπολογία καὶ ἡ πολιτική ὄχι μόνον ἀποτελοῦν ἐνδιαφέροντα-στόχους τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ θεῶνται ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἀμοιβαίας συνάφειάς τους, τῆς ἀλληλοπεριχώρησής τους, μὲ συνθετικὸ καὶ ὄχι παραθετικὸ τρόπο καὶ ἄρα μὲ ἀπειρότητα τροπικοτήτων ὡς πρὸς τὶς συναρτήσεις τους. Ἡ ἐν λόγῳ ποσοτικὰ ηὔξημένη ποικιλία δὲν εἶναι παρὰ τὸ φυσιολογικὸ προϊόν τῶν ἀνεξάντλητων, ὡς πρὸς τὶς συγκροτήσεις ποὺ ἐπιτελοῦν, παρατεθεισῶν μαθησιακῶν τάξεων, οἱ ὁποῖες βεβαίως ἀποτυπώνουν τὴν ἀντίστοιχη δυναμοκρατικὴ ποικιλία τοῦ βίου. Οἱ θέσεις ποὺ διατυπώσαμε στὸ προοίμιο ἔρχονται νὰ ἐπικυρωθοῦν σ' ἓναν ἐξειδικευμένο τομέα δραστηριοτήτων. Ἡ ἀναφορὰ σὲ σκοπὸ διαμορφώνει –παρὰ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸ ἄμεσα ἐμπειρικό– τὴν ἐμπρόγραμματὴ ἐκείνη κατάσταση ἢ ὁποία μεταφέρει τὴν ὅλη συζήτηση στὴν περιοχὴ τοῦ ρεαλισμοῦ, καθ' ὅτι δὲν εὐρίσκεται τὸ ἐπιδιωκτέο περιεχόμενό του μακρὰν ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα προσδόκια, κατὰ τὸν τρόπο βεβαίως ποὺ αὐτὰ βιώνονται σὲ ἀνώτερης τάξης ποιοτικὲς διαδρομές. Ἡ πολιτικὴ μάλιστα –ἢ ὁποία στὸν ἀρχαιοελληνικὸ στοχασμὸ ἀνήκει σὲ κορυφαῖες αὐτοπραγματώσεις τοῦ ἀνθρώπου– ὀρίζεται ὡς τελικὸ αἶτιο, ἐνῶ ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι παράγοντες συνιστοῦν τὸν ἀνυπέρβλητὴ ποιότητας ἐργαλειακὸ λόγὸ περαιώσῃς τῆς, ἀνάδειξης τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χαρακτήρα τῆς, ὁ ὁποῖος ἄνετα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καὶ ὡς ὄντολογικῆς τάξης. Στὸ πλαίσιο τῶν γενικότερων, λοιπὸν, συμφραζομένων, πρέπει νὰ ἐννοεῖται ὅτι ἡ πολιτικὴ συνιστᾷ ἐγγενὲς στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, ἔτι μᾶλλον καὶ προοντολογικοῦ, θὰ λέγαμε, χαρα-

Moutsopoulos: «Ces trois disciplines orientent la conscience vers l'acquisition de la vertu politique, et même au-delà, vers l'exercice de l'art politique tel que Socrate le pratique au niveau de l'enseignement» (*La philosophie de la musique dans le système de Proclus*, σ. 107). Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα στὸν Πλάτωνα, πβ. *Πολιτεία*, 424 c 2-6: «δεῖ δ' οὐτ' ἐπαινεῖν τὸ τοιοῦτον οὔτε ἀπολαμβάνειν. Εἶδος γὰρ κανὼν μουσικῆς μεταβάλλειν εὐλαβητέον ὡς ἐν ὄλῳ κινδυνεύοντα· οὐδαμοῦ γὰρ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων, ὡς φησὶ τε Δάμων καὶ ἐγὼ πείθομαι». Ὡς τρόποι, προφανῶς, θὰ ἐννοοῦνται οἱ ποικιλίες καὶ ἄρα προβάλλεται ἓνα δυναμοκρατικὸ καλλιτεχνικό-αἰσθητικὸ παράδειγμα ποὺ δὲν προκύπτει ἀπὸ μονοδιάστατα ἄτομα καὶ κοινωνίες. Ἡ συνακολουθία, πάντως, τῶν πολιτικῶν νόμων προετοιμάζει γιὰ τὸ ἀνοιγμὰ τῶν πολιτιστικῶν αὐτορρυθμίσεων καὶ τροφοδοτικῶν πλαισιώσεων τῆς κοινωνικῆς περιπέτειας, καθ' ὅτι ἀναγνωρίζεται ἡ ἀξία μιᾶς κατάστασης καί, κατ' ἐπέκταση, ἡ διαφύλαξίς της στὸ συνεχές. Ὁ Υν. Brès διευκρινίζει σχετικῶς ἀναφορικὰ μὲ τὴν καταστατικὴ θέση τῆς μουσικῆς στὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα καὶ στὴ σύγχρονη ἐποχὴ: «Certes, dans la culture grecque et dans l'univers intellectuel de Platon, la musique est une notion beaucoup plus vaste que pour nous. Elle recouvre à la fois ce que nous appelons acoustique, ce que nous appelons musique et, peut-être aussi, tout ce qui, dans l'éducation, est intellectuel ou spirituel. Elle est un des éléments essentiels de la παιδεία, comme l'indique le livre II des *Lois*: «Τὰ μὲν τοίνυν τῆς φωνῆς μέχρι τῆς ψυχῆς ὡς ἀρετῆς παιδείαν οὐκ οἶδ' ὄντινα τρόπον ὀνομάσαμεν μουσικὴν» (*Lois*, II, 673 a) (*La psychologie de Platon*, Paris, PUF, 1973, σ. 60).

κτήρα σὲ σχέση με τὴν ἐκάστοτε ἐξειδικευμένη ἐν ὑποστάσει παρουσία της. Κέκτηται προτεραιοτήτων ὡς μία κατάσταση ποὺ τὴν φέρει ἡ ἀνθρώπινη φύση γενικῶς καὶ ποὺ κληρονομικῶς τῷ τρόπῳ ἐνυπάρχει σὲ κάθε ἐπὶ μέρους ἀνθρώπινο ὄν, τὸ ὁποῖο πλέον ἔχει τὴν εὐθύνη τῆς ἀνάγνωσής της καὶ τῆς πραγμάτωσής της ἐπικαίρως.

Καὶ ἡ σχέση αὕτη, τοῦ ὅλου μὲ τὸ μέρος, ἐντάσσεται σ' ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικά τοῦ συστήματος τοῦ Πρόκλου, τὸ τελολογικό⁹, τὸ ὁποῖο ὀρίζεται ὡς ἀνάκτηση τοῦ ἀρχικοῦ, ὑπὸ τοὺς ἐκάστοτε νέους ὅρους ποὺ ἀναδύονται κατὰ τὴν πορεία τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν πολιτιστικῶν ἀναδιατάξεων, πρὸς τὸ ὅλο καὶ περαιτέρω βέλτιον. Τὸ προοντολογικό, δηλαδή, μὲ τὸ νὰ ἔρχεται νὰ συνυφανθεῖ μὲ τὸ ἐπικαιρον, δηλώνει οὕτως εἰπεῖν τὴν πρόθεσή του νὰ ἀποκτήσει τὴν ἱστορικότητά του, τὴν ἑνταξή του σὲ χωρο-χρονικὲς διαδοχές, οἱ ὁποῖες ἐκτυλίσσονται ἕναν ἀείζωο πυρήνα δυνατοτήτων. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ προστεθεῖ πῶς, τὸ ὅτι στὴν πολιτικὴ ἀποδίδεται ἡ ιδιότητα τῆς ἀρετῆς, συντελεῖ ὥστε νὰ ἀναδεικνύει ἡ ἴδια τὴν ποιότητα ὅλων ἐκείνων τῶν μέσων ποὺ κρίνονται ὡς ἀναγκαῖα γιὰ νὰ μεταβεῖ, ὡς ἐκ τῶν ἐγγενῶν ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκστάσει εὐρισκομένων στοιχείων της, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἀπλῆς ιδέας ἢ τοῦ σχεδιασμοῦ στὴν ὁργανωτικὴ συγκρότησή της ὡς συγκεκριμένου θεσμοῦ. Ὅθεν, κατανοοῦμε εὐρύτερα τὸ γιὰ ποιὸν λόγον ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ τελικοῦ αἰτίου ὀρίζει καὶ τὴν ἀξιολογικὴ κλίμακα τῶν ἐργαλείων ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν πραγμάτωσή του, τὰ ὁποῖα ἔχουν διαρθρωτικὰ ἀφομοιώσει ὅ,τι τοὺς ἀνατίθεται. Ἡ σχέση τους ὀρίζει μία κοινὴ ποιοτικὴ τάξη καὶ διακλαδίζεται μὲ τὶς ἀρμοδιότητες ποὺ ἐκλαμβάνονται ὡς λειτουργικὰ ἀναγκαῖες ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἐπιτελεσθόμενο. Κατ' ἐπέκταση λοιπὸν ἐξειδίκευσης, στὴ μουσικὴ ἀποδίδεται καίρια πολιτικὴ ἀποστολή, καὶ μάλιστα ὑπὸ ὅρους ποὺ ἔχουν ἠθικὴ διεκδίκηση καὶ βεβαίως στήριξη¹⁰. Θὰ σημειώ-

9. Πβ. J. TROUILLARD, *La mystagogie de Proclus*, Paris, Les Belles Lettres, 1982, σσ. 53-248. Στὴν ἐν λόγω μελέτη του, ὁ J. Trouillard, ἐκτὸς τῶν ὑπολοίπων καίριων συμβολῶν του στὸν τομέα τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀποτιμήσεων τῶν θέσεων τοῦ Πρόκλου, ἔρχεται νὰ ἀναδείξει μέσῳ ποιῶν διαδικασιῶν οἱ ἀνθρώπινες δυνατότητες μετεξελίσσονται σὲ καθεστῶς πραγματικότητας μὲ βάση τὶς μεθοδολογικὲς ἐπιλογές ποὺ ἐφαρμόζει ὁ νεοπλατωνικὸς σχολάρχης. Διάχυτη, μάλιστα, εἶναι ἡ συστηματικὴ καταγραφή τοῦ πῶς οἱ ἀνθρώπινες διεργασίες ἀποτυπώνουν μεταφυσικὲς θεμελιώσεις μὲ κανονιστικὸ τρόπο. Γενικῶς, πάντως, πρόκειται γὰρ μία μελέτη-σταθμὸς στὴν ἔρευνα ἀναφορικὰ μὲ τὸ πῶς ὁ Πρόκλος συλλαμβάνει τὴν σχέση τοῦ Ἐκείθεν μὲ τὸ Ἐντεῦθεν, καὶ μάλιστα μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμονὴ στὴν καταγραφή τῶν ἐνδιάμεσών τους.

10. Πβ. ΠΡΟΚΛΟΥ, *Εἰς τὸν Πλάτωνα Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 194, 1-3: «αἱ γὰρ ἐν ταῖς ἀδιαστρόφοις πολιτείαις διὰ γυμναστικῆς οἱ παῖδες ἄγονται καὶ μουσικῆς καὶ τῶν μαθημάτων». Τὸ παράθεμα σαφέστατα καὶ παραπέμπει στὴ διάκριση ἀνάμεσα σὲ τὴν ἡμαρτημένη καὶ σὲ τὴν ἀνταποκρινόμενη στὸ δέον πολιτεῖα, ὁπότε ἀναδύεται ἐμμέσως τὸ ἀξιολογικό-κριτικό στοιχείο. Πβ. *Πολιτεία*, 410 b 10-412 a 7, 521 c 10-534 b 2, *Νόμοι*, 764 c 5-765 d 3, 795 d 6-796 e 8, 809 b 3-822 c 5.

ναμε ότι επηρεάζει κατά τέτοιον τρόπο την ανθρώπινη έσωτερικότητα, ώστε να της προσδίδει συλλογικές διαθέσεις ή στο να την οδηγεί να τις ανακαλύψει στο έσωτερικό της. Και εκ της έν λόγω διείσδυσης ακριβώς, όρίζεται ως κανονιστικά ευκτέο να διέπονται οί δημιουργοί της από την έπιμελητεία εκείνη που διεκδικεί το άριστον, και όχι απλώς ως ανταπόκριση στον ιδεατό κόσμο του φαντασιακού, αλλά και στην εμπράγματο περιοχή των καθ' ήμέραν φαινομένων. Οίκοθεν νοείται ότι ή πολιτική πράξη διέρχεται εκ του συγκεκριμένου και εκεί ακονίζει την αξιοπιστία της επίκαιρης παρουσίας της, δηλαδή έφηρμοσμένως υπό την έννοια της διακλάδωσής της σε κλίμακα κρατους.

Έπικεντρώνοντας, ακόλουθως, την προσοχή του στην ποιότητα των πολιτικών σχηματισμών και στις πολιτιστικές δραστηριότητες που την εκφράζουν, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος προβαίνει σε όρισμένες αξιολογικού τύπου διαπιστώσεις, οί όποιες κατά βάση έχουν, με την τυπική δηλωτικότητα του όρου, προτιρεπτικό χαρακτήρα, ό όποιος ανήκει έξ όρισμού στις κανονιστικού τύπου αρχές. Κινούνται με βάση ένα δέον, το όποιο εκκινεί και θεμελιώνεται, εκτός από τις οίκειες του ίδρυματικές προϋποθέσεις-αυτοαιτιολογήσεις, και σε διαπιστούμενα κριτήρια από την τρέχουσα πραγματικότητα, ή όποια και εδώ έρχεται να εξασφαλίσει την πρωτοκαθεδρία της αντικειμενικότητας. Και σ' ένα σύστημα αύστηρών έπιστημολογικά απαιτήσεων, το αντικειμενικό όρίζεται από το πώς μία σύλληψη δεοντολογικών αξιώσεων μπορεί να καταστεί όρος διαμόρφωσης ή πλαισίωσης ενός συγκεκριμένου πεδίου. Παρατηρεί, λοιπόν, ό Πρόκλος ότι στις πόλεις που χαρακτηρίζονται για την ανώτερη πολιτιστική ποιότητά τους, ή μουσική αποτελεί μέρος του αναλυτικού προγράμματος διδασκαλίας των μαθημάτων. Και ή έπιλογή της όφείλεται σε όρισμένες ανθρωπολογικές και ήθικες καταστάσεις-στοχεύσεις που πρέπει να πραγματοποιούν, στο πλαίσιο της γενικότερης όριογράφησης περί της πολιτικής άρετης ως πεμπτουσίας του ανθρωπολογικού ζητήματος. 'Ο έν λόγω αναγωγισμός, μάλιστα, είναι τέτοιος που δέν επιτρέπει οίαδήποτε αυτονόμηση, καθ' ότι θεμελιώνεται ό συλλογισμός σε υποχρεωτικές συνεπαγωγές. Συγκεκριμένα, ή μουσική επιλέγεται εκ του ότι διά της χρήσης της οδηγείται σε νηφαλιότητα ό έσωτερικός κόσμος των πολιτών, περιορίζονται ή και εξαφανίζονται οί επιθετικές τάσεις τους και αναπτύσσονται ανάμεσά τους ή άρμονία και ή συμφωνία¹¹, και προφανώς όχι υπό το

11. Πβ. ΠΡΟΚΛΟΥ, *Είς τόν Πλάτωνα Προῶτον Ἀλκιβιάδην*, 194, 8-11: «διά δέ της μουσικης τὸ σύντονον τοῦ θυμοῦ καὶ ἄγριον χαλάσῃ καὶ ποιήσῃ ἐμμελὲς καὶ εὐάρμοστον, <ὁ γάρ θυμὸς τόνος ἐστὶ τῆς ψυχῆς>». Πβ. επίσης, ΠΡΟΚΛΟΥ, *Είς τόν Τίμαιον Πλάτωνος*, I, 40, 26-41, 5: «ὅτι μὲν γάρ ἐν τῇ πόλει παιδεία τίς ἐστὶ τῆς ψυχῆς τὸ μὲν ἄλογον ἔνθυμίζουσα διὰ μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς, τῆς μὲν χαλῶσης τοῦ θυμοῦ τὸν τόνον, τῆς δὲ ἐγειρούσης τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ὥσπερ ἐμμελὴ καὶ σύμμετρον αὐτὴν πρὸς τὸν θυμὸν ἀποτελούσης, ἄγαν ἐκλελυμένην διὰ τὴν πρὸς τὸ ἐνυλὸν κατάβασιν καὶ ἄζωας ἀναπληθθεῖσαν

πρίσμα μιᾶς συμβατικής συναίνεσης. Ἀποφεύγεται, δηλαδή, τὸ ἀνταγωνιστικὸ παράδειγμα καὶ ἀνάγεται ἐκ νέου σὲ ἀρχὴ τὸ ἐπικοινωνιακὸ, τὸ τροφοδοτικὸ τῆς ἐνότητας, τῆς συνθετικῆς ἀπόδοσης καὶ τῆς ἀλληλοπεριχώρησης τῶν ἰδιαιτεροτήτων. Μὲ τὴν τελευταία ἐπισήμανση διακινεῖται ἡ πρόταση νὰ ὀρισθεῖ ἡ ἀτομικότητα ὑπὸ ὅρους συλλογικότητας, ὅχι προκειμένου νὰ καταργηθεῖ ἀλλὰ νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ διάνοιξη τῶν ὀριζόντων τῆς, καὶ προφανῶς ὅχι μόνον στὸ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο. Ὅθεν, διὰ τῆς μουσικῆς ὁ ἄνθρωπος δὲν δρᾷ ἰδιοκτησιακά, ἀλλὰ ἀναγνωρίζει στὸν ἑαυτό του δυνατότητες γιὰ συμμετοχές, οἱ ὁποῖες μάλιστα εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ προσλάβουν καὶ τὴ διάσταση τῆς προσφορᾶς, καθ' ὅτι ἡ ἄρση τῆς ὠφελμιστικῆς στόχευσης καθιστᾷ πιὸ προφανῆ, ἀλλὰ καὶ πιὸ φυσιολογικὰ, τὰ καθήκοντα πρὸς τὸ περιβάλλον. Ὑπὸ τὰ γενικότερα μάλιστα συμφραζόμενα τοῦ συστήματος τοῦ Πρόκλου, οἱ τελευταῖες ἐπισημάνσεις σαφῶς καὶ δὲν εἶναι ἀναιτιολόγητες, καθ' ὅτι, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ Σωκράτης ἐμφανίζεται ὡς προνοῶν γιὰ ὅ,τι συνιστᾷ τὸν ὀργανισμό τῆς πόλης, στάση ποὺ ἐκφαινόταν πολλαπλῶς μὲ τὶς δραστηριότητές του. Ὅποτε, ἡ ἐπιμελητεία του γιὰ τὰ εἰδικὰ ζητήματα τῆς μουσικῆς κρίνεται ὡς φυσιολογική, καθ' ὅτι ἔχει ἀναγνώσει στίς ποιοτικὲς συνθέσεις τῆς κορυφαῖες δυνατότητες γιὰ μεταστοιχείωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, ἢ γιὰ ἐπάνοδό της στὸ αὐθεντικό. Ἐννοεῖται, βεβαίως, ὅτι ἡ ὅλη πολιτικὴ παρουσία του προβάλλεται καὶ μέσα ἀπὸ τὶς ἀφαιρετικὲς διυλίσεις τοῦ Πλάτωνα.

Ε) Ἡ μουσικὴ καὶ τὸ ἠθικὰ ἀξιόλογο

Τὰ ἀνωτέρω, λοιπόν, παραπέμπουν στὸ ὅτι ἡ μουσικὴ ἐπιφέρει θετικὲς συνέπειες τόσο στὴν ἀτομικὴ ἠθικὴ ὥς καὶ στίς συλλογικὲς δραστηριότητες, συνδυασμὸς ἀδιαπραγμάτευτος γιὰ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ σκέψη, καθ' ὅτι ὁ δεύτερος παράγων συνιστᾷ τὴν αἰτιολογοῦσα ἐπικύρωση ἢ ἀκόμη καὶ τὸ νομιμοποιητικὸ ἀνοιγμα τοῦ πρώτου. Τὸ ενδιαφέρον, λοιπόν, εἶναι ὅτι δὲν ἀξιολογεῖται ἡ παρουσία τῆς μόνον ἀπὸ τὸν βαθμὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἡδονῆς ἢ

ἐκεῖθεν, τὸν δὲ λόγον διὰ τῶν μαθημάτων τῶν ἔχοντων ἔλκον τι καὶ ἀναμνηστικὸν τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἀναγόντων τὸ ἐν ἡμῖν νοερὸν ἐπ' αὐτὸ τὸ φανότατον τοῦ ὄντος, δηλὸν ἐστὶ τοῖς μὴ πάντῃ τῶν ἐκεῖ διατεταγμένων ἐν λήθῃ γεγονόσι». Τὸ σχῆμα περὶ «ἄρσης-θέσης» εἶναι διάχυτο, ἐνῶ ἐπίσης ὁ ὅλος συλλογισμὸς συγκροτεῖται μὲ βάση τὶς πλατωνικὲς προκείμενες. Ἡ ἐσωτερικὴ διάκριση τῆς ψυχῆς σὲ λογιστικόν-θυμοειδές-ἐπιθυμητικὸν καὶ ἡ περὶ ἀνάμνησης θεωρία διαδραματίζουν κεντρικὸ ρόλο στὸν ὅλο συλλογισμό καὶ προβάλλουν τὴν προοπτικὴ-καθῆκον τῶν ἀνακατασκευῶν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους μάλιστα τῆς πλατωνικῆς παράδοσης, ἡ ἐνεργοποίηση τῆς ἀνάμνησης δὲν τελεῖται διὰ γνωσιακῶν αὐτοματισμῶν, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ προκεχωρημένων διεργασιῶν διαλεκτικῆς τροφοδοτήσεως, μὲ τὸν ἀναγωγισμό νὰ ὑπόκειται σὲ συνεχεῖς διευρύνσεις, οἱ ὁποῖες μάλιστα πρέπει νὰ τηροῦν καὶ τὸν δομικὸ παράγοντα.

της απόλαυσης που εξασφαλίζει στους αποδέκτες της αλλά και από το πόσο συμβάλλει στην ποιοτική συγκρότηση της πόλης ως περιοχής επικοινωνιακής αμοιβαιότητας ανάμεσα στα νοούντα και δρώντα, αλλά και με αισθητικές προοπτικές κινούμενα, μέλη της. Διὰ της μουσικής καλείται ὁ εὐπρεπὴς ἰδιώτης νὰ ἀναπτύξει ἓνα «πράττειν» πὺν θὰ ἔχει ἐπικοινωνιακά χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τῆς ἀναφορικῆς ὑφῆς τοὺς συμβάλλουν στὸ νὰ ἀποκτήσει ἡ ὑπαρξὴ του ἓνα πλήρες πολιτικὸ νόημα, δηλαδή μία ὑπερποκειμενικὴ ἐρμηνεία τῆς ἀτομικότητάς του. Νὰ μὴν παραιμένη, δηλαδή, στὶς αὐτοαναφορὲς καὶ στὶς αὐτοεπικυρώσεις, οἱ ὁποῖες σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις ἀποθεώνουν τὴν ἀτομικὴ αὐτάρκεια καὶ ὁδηγοῦν στὸν αὐτοερωτισμό, σὲ καταλυτικὰ ἀρνητικὲς δηλαδή συνθήκες ἔναντι τοῦ διαβουλεύεσθαι καὶ τῶν ὁργανωτικῶν θεσμίσεων. Θὰ μπορούσαμε, λοιπόν, νὰ χαρακτηρίσουμε τὴ μουσικὴ ὄχι μόνον ὡς ἀνθρωπολογικὸ-ἠθικὸ ποιοτικὸ ἐργαλεῖο ἀλλὰ καὶ ἐκ νέου ὡς ἓνα δέον πὺν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ τυγχάνει τῆς ἐπιμελητείας πὺν τοῦ ἀρμόζει, τόσο ἀπὸ τὶς γενικὲς κατευθύνσεις τῆς πόλης ὅσο καὶ τοῦ κάθε πολίτη ἰδιαίτερως. Ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος συγκροτεῖ τὸ θέμα μὲ σαφῆ κανονιστικὰ κριτήρια, ἐπιχειρῶντας νὰ συνδέσει τὴν ἰδιωτικὴ μὲ τὴ δημόσια σφαῖρα ἐνδιαφερόντων, σὲ μία προοπτικὴ πὺν δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἔχει καὶ χαρακτηριστικὰ ἀποδομήσεων καὶ ἐπαναδομήσεων, ἐπὶ τῶν ἤδη ὑπαρχουσῶν ἢ καὶ κυρίαρχων ἐπιλογῶν, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐκάστοτε περίπτωση συνθηκῶν, ὅπως π.χ. θὰ ἦταν ἓνα ἡμαρτημένο πολίτευμα. Ὅθεν, ἡ μουσικὴ ἐπικαίρως ἔχει τὶς προϋποθέσεις νὰ διεγείρει τὸ ἐπαναστατικὸ φρόνημα, ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ τῆς ἀρνησῆς τῆς νὰ συμπράξει καὶ νὰ συμπαίξει μὲ τὶς ἰσχύουσες καταστάσεις. Γιὰ παράδειγμα, δὲν ἀνήκει στὶς καθηκοντολογικὲς ἀρχές τῆς νὰ συμπλεύσει μὲ τὴν ἐμπορευματοποίηση τῶν ἀξιῶν, σύνθετος ὅρος ὁ ὁποῖος εἶναι ἐσωτερικὰ ἀντιφατικὸς, καὶ ὄχι μόνον μὲ βάση τὶς ἀναγνώσεις περὶ κανονιστικότητας πὺν ἐδῶ προτείνονται.

Παρακολουθώντας, ὥστόσο, μὲ ἄκρα ἐφαρμογὴ τὸ γενικὸ πρόγραμμά του περὶ συναφειῶν, αμοιβαιοτήτων καὶ ἀλληλοπεριχωρήσεων, ὁ Πρόκλος ἐκτιμᾷ ὅτι ἡ μουσικὴ πρέπει νὰ συνυπάρχει μὲ τὴ γυμναστικὴ, προκειμένου νὰ ἀποφεύγονται ἀποκλίσεις ἀπὸ τοὺς ἐντασιακὰ ἀνακατασκευαστικοὺς σκοποὺς τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου συστήματος πὺν κεφαλαιοποιεῖ τὸ δέον, διατηρῶντας ἔτσι σταθερὰ καὶ τοὺς κανόνες τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ρεαλισμοῦ ὡς ἐκστατικὸς πρὸς τὸ ὅλο καὶ περαιτέρω βέλτιον. Ἡ αἰτία τῆς ἐπισήμανσός του ὀφείλεται στὶς ἀρνητικὲς ἢ στὶς ποιοτικὰ οὐδέτερες συνέπειες πὺν ἐκτιμᾷ ὅτι θὰ ἐπιφέρουν οἱ μονοδιάστατες ἐπιλογές, οἱ ὁποῖες σαφέστατα καὶ θὰ κινοῦνται ὑπὸ μία συγκεκριμένη ἐρμηνευτικὴ καὶ ἀξιολογικὴ ἀποτύπωση τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῶν στόχων. Προφανῶς ὑπονοεῖται ἐδῶ ἡ θέση ὅτι ὁ ἀνθρώπινος ὁργανισμὸς εἶναι σύνθετος τόσο ἀπὸ πνευματικὰ ὅσο καὶ ἀπὸ σωματικὰ στοιχεῖα, ὁπότε ἔχει ἀνάγκη τῶν ἀνάλογων δομικῶν παρεμβάσεων ἀγωγῆς καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες θὰ καλεῖται νὰ ἐκδηλώσει μὲ ἐπαρκὴ τρόπο ὅ,τι κατέχει. Σημειωτέον ὅτι στὸ ὑπόμνημά του στὴν *Πολιτείαν* τοῦ Πλάτωνα

δὲν ἐρωτοτροπεῖ οὔτε μὲ τὴν προοπτικὴ ἑνὸς πνευματικοῦ καθιδρύματος ἀποκομμένου ἀπὸ τὴν πραγματικότητα οὔτε μὲ τὸ μοντέλο ἑνὸς διαρκοῦς στρατοπέδου¹². Μὲ τὸ νὰ διέπεται, λοιπόν, τὸ κριτήριον τῶν προσεγγίσεων του καὶ ἀπὸ μία διυλισμένη ἀνάγνωση τοῦ ἀνθρώπινου ὄργανισμοῦ, δείχνει τὸ γιὰ ποιοὺς λόγους ἀνθρωπολογικὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγεται τὸ ἰδεαλιστικὸ παράδειγμα μιᾶς ἀκραΐας πνευματικότητας, ἢ τὸ ὑλιστικὸ μιᾶς θριαμβικῆς καὶ αὐτοερωτικῆς προβολῆς τῆς σωματικότητας. Ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀποδυνάμωνε τὴν ὁργανισμικότητά του ὡς συνόλου καὶ θὰ ἀφοσιωνόταν σὲ μία ἐπιλογή ἢ ὁποῖα θὰ τοῦ προκαλοῦσε ὑπαρξιακὰ ἀντιφάσεις, ἢ τουλάχιστον ἐπιμέρους ἀδράνεις. Θὰ προσθέταμε ἐδῶ: πολλῶ μᾶλλον θὰ εἶχε ἀλλοιωμένα κριτήρια γιὰ συμμετοχὴ στὰ πολιτικὰ δρώμενα. Ὑποστηρίζει, λοιπόν, ὁ φιλόσοφος ὅτι ἡ γυμναστικὴ χωρὶς τὴ μουσικὴ καθιστᾷ τὰ ἦθη νὰ διέπονται ἀπὸ βαρβαρότητα καὶ ἀναπτύσσει ἀνταγωνισμοὺς καὶ συγκρούσεις.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἐπισημαίνει ὅτι ἡ μουσικὴ χωρὶς τὴ γυμναστικὴ ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους σὲ μαλθακότητα, τοὺς καθιστᾷ ἀνίκανους γιὰ οἰανδήποτε δραστηριότητα. Πιὸ συγκεκριμένα, στὴν περίπτωση τῆς γυμναστικῆς, τὸ ἐνδιαφέρον στρέφεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἄσκηση τοῦ σώματος, ἔμφαση ποὺ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐξουδετερώνει οἰανδήποτε ἐσωτερικὴ εὐαισθησία, παρὰ τὸ ὅτι ἀποτρέπει καταστάσεις νωθρότητας καὶ ἀποχῆς ἀπὸ παραγωγικὰς διαδικασίες. Μὲ τὴ γενικευμένη ἐπικυριαρχία της, ἀναπτύσσεται μία ἐκρηκτικὴ τέτοια, ποὺ δὲν συνδέεται ὁμως μὲ μία ἀνάλογη διάθεση γιὰ ποιοτικὴ δημιουργία, ἐνῶ συγχρόνως μπορεῖ νὰ προσλάβει καὶ ἐπιθετικὰ χαρακτηριστικά. Ἡ πεποίθηση γιὰ τὴ σωματικὴ ρώμη εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ὁδηγήσει σ' ἕναν ἀνεξάντλητο ἐπεκτατισμό. Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ παραβλέψουμε ὅτι μὲ μία τέτοια ἄσκηση ἄνετα ἐξασφαλίζονται οἱ ἐξωτερικὲς πλαισιώσεις τῆς ἀνδρείας, καθ' ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἔχει ἀπαλλαγῇ καὶ ἀπὸ τὰ σωματικὰ ἐκεῖνα πάθη τὰ προκαλοῦντα τὸν ἡδονισμό, τὸν ὅποιο ἐκχυδαῖομένο εὐδαιμονισμό, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἀλαζονικοὺς ἐπεκτατισμοὺς. Στὴν περίπτωση τῆς μουσικῆς καὶ ἐκλαμβανομένης ὡς ἀποκλειστικοῦ παράγοντα ἀγωγῆς, καλλιεργεῖται κατὰ τέτοιον τρόπο ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος, ὡς θελγόμενος ἀπὸ τὸ ὑψιπετές, ὥστε νὰ θέτει στὸ περιθώριον τὰ ἐνδιαφέροντα γιὰ πρακτικὲς δραστηριότητες ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ ἐπικοινωνιακὰς ἀναφορές, ὅπως ἐκεῖνες ποὺ θὰ εἶχαν ὡς σκοπὸ, π.χ., διαρθρωτικὰς παρεμβάσεις στὴν οἰκονομία. Θὰ προσθέταμε ὅτι ὁ κόσμος τῆς ἐσωτερικότητας παραμένει τότε σὲ αὐτοαναφορές του καὶ στὴν αἰσθητικὴ εὐδαιμονία του, χωρὶς ἔστω καὶ τὴ στοιχειώδη

12. Πβ. *Εἰς τὰς Πολιτείας Πλάτωνος Ὑπόμνημα*, 1, 206, 6–246, 21.

διάθεση για συμμετοχή στις κοινωνικές και στις πολιτικές υποθέσεις¹³ και πολλῶ μᾶλλον προφανῶς στις θεσμικές πλαισιώσεις τους. Ἐδῶ ἀποδίδεται ἔμφαση στὸν κόσμον τῶν ἐσωτερικῶν βιωμάτων, ἀλλὰ ἡ μονοσημαντικότητα εἶναι ἐκ νέου τὸ ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα, ἐνῶ καραδοκεῖ μὲ ἰσχυρὲς πιθανότητες ἐπικράτησης ὁ ἰδεαλισμὸς ἐκείνου τοῦ ὑποκειμένου τὸ ὁποῖο ἀρνεῖται νὰ ἐκφύγει ἀπὸ τὰ ἀτομικὰ ὄριά του. Ἡ τελευταία ἐκδοχὴ συνιστᾶ μία κρίσιμη παράμετρο, καθ' ὅτι ἀναδύονται μορφὲς ἀπομονωτισμοῦ τέτοιες ποὺ ὁδηγοῦν σὲ ἀποσάρθρωση τοῦ πολιτισμοῦ ὡς σύνθεσης τῶν ἰδιαίτερων ἀνησυχιῶν πρὸς μία κατεύθυνση ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς ποιότητος ἐπὶ τὰ βελτίω. Διεκδικώντας τὸ ὑποκείμενο τὴν αὐτονομία του, ἀρνεῖται τελικῶς νὰ ὑπερβεῖ ὑπὸ συνθήκες αὐθορμητισμοῦ τὰ σύνορα τῆς αὐτοαναφορικῆς ἐμβέλειας τῶν ἐνδιαφερόντων του.

ΣΤ) Ἡ τελολογικὴ πορεία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ παραδείγματος

Οἱ κίνδυνοι, λοιπόν, ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὶς μονοδιάστατες ἐπιλογὲς διαμορφώνουν, μὲ τὴν προοπτικὴ τῶν θεραπευτικῶν παρεμβάσεων, καὶ τὸ πρόγραμμα ποὺ πρέπει νὰ ἐφαρμοσθεῖ ἀπὸ τὸ παιδαγωγικὸ σύστημα τῆς πόλης, προφανῶς ἐκείνης ποὺ λειτουργεῖ μὲ ὅρους προσωπικῆς καὶ συλλογικῆς τελολογίας. Ὡς ἐκ τῆς κανονιστικότητος ποὺ ὁρίζεται, ὁ Πρόκλος λοιπὸν ὑποστηρίζει ὅτι οἱ νέοι ἀποκτοῦν σωστὴ πολιτικὴ παιδεία, ὅταν στὴν ἀγωγή ποὺ λαμβάνουν συνδυάζεται διαλεκτικὰ ἡ ἔνταση μὲ τὴν ἡρεμία. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ σύνθεση καὶ ὄχι γιὰ ἀθροιστικὴ ἢ παράθεση, καθ' ὅτι ἡ τελευταία κινεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ ὅρους μηχανιστικῶν προσθαφαιρέσεων χωρὶς τὶς διυλιστικὲς συνιστώσες τῆς ἀναλογίας καὶ βεβαίως χωρὶς τὶς ἀνακατασκευὲς τοῦ κριτικοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος σαφῶς καὶ δὲν στοχεύει στὴ συγκρότηση τυποποιημένων μικτῶν. Πιο ἀναλυτικὰ, ἡ ἐκρηκτικότητα ἐνὸς γυμνασμένου καὶ ὑγιοῦς σώματος, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ σὲ ἄμεσες δραστηριότητες, πρέπει νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὴ νηφαλιότητα τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία προσδίδει στὶς ἐνέργειες χαρακτηριστικὰ ἐκλεπτυσμένης ποιότητος

13. Πβ. ΠΡΟΚΛΟΥ, *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 194, 11-16: «οὔτε γὰρ γυμναστικὴ μόνον εἰς παιδείαν ἔξαρκεῖ (μόνη γὰρ αὕτη τῆς μουσικῆς ἀποδιαληφθεῖσα πέρα τοῦ δέοντος ἄγρια καὶ φιλόνηκα καὶ σύντονα τὰ ἥθη τῶν μειόντων ἀποτελεῖ) οὔτε μουσικὴ μόνον ἄνευ γυμναστικῆς (καὶ γὰρ οἱ μουσικῇ μόνῃ χρώμενοι τὴν ζωὴν ἐκθηλύνονται καὶ μαλακώτεροι γίνονται)». Πβ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, 410 b 10-412 a 7. Ὁ,π κυρίως προκύπτει ὡς προέκταση ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω παραθέματα εἶναι ἡ πρόταση γιὰ ἀπελευθέρωση τῶν πραγματικῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ γιὰ ἀποβολὴ τῶν παθογενῶν καταστάσεων, ὁρισμένες ἐκ τῶν ὁποίων βεβαίως καὶ θὰ προέρχονται ἀπὸ ἐπιδράσεις ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος.

καὶ εὐαισθησίας¹⁴. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι καὶ οἱ πρωτοβουλίες νὰ εὐρίσκονται σὲ συνεχὴ ἐκδήλωση ἀλλὰ καὶ νὰ προκύπτουν ἀπὸ ἕναν ἐσωτερικὸ ἔλεγχο ποὺ δὲν λειτουργεῖ μὲ συμβατικοῦ τύπου κριτήρια, τὰ ὁποῖα τροφοδοτοῦνται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ ὁρμικῆς ὑφῆς αὐτοματισμούς. Μὲ τὸν συνδυασμό, λοιπόν, γυμναστικῆς καὶ μουσικῆς οἱ πολιτικὲς δραστηριότητες διευρύνονται ποσοτικά, ὡς αὐξήσεις ὅμως καὶ περαιτέρω γενικεύσεις τῆς ποιότητος, ἢ ὁποῖα ἔτσι δὲν παραμένει στὴ μακαριότητα τῆς ἰδιαιτερότητας τῶν ἐπιδόσεων καὶ τῆς αὐτάρκειας ἐκείνης ποὺ θὰ τις χαρακτηρίζε. Κινεῖται ἡ αὐτοεκδιπλώνεται πολλαπλασιαστικά, ἐνῶ ἐπὶ πλεόν καθίσταται, μὲ τὴν εὐρεία σημασία τοῦ ὅρου, κανονιστική. Θὰ μπορούσαμε, μάλιστα, νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ μία ἐνασχόληση ἔναντι τῆς ἄλλης λειτουργεῖ ἐργαλειακά, προκειμένου νὰ συμβάλει στὴν ἀξιοποίηση τῶν δυνατοτήτων της, ὡς πρὸς τι τρίτον, τὸ ὁποῖο αἰτιολογεῖ καὶ νοηματοδοτεῖ τοὺς δύο διαμειβόμενους συμβαλλόμενους παράγοντες. Βεβαίως παραμένει ἕνα ἐρώτημα σὲ ἐκκρεμότητα: μεταξὺ τῶν δύο παιδαγωγικὰ λειτουργουσῶν δραστηριοτήτων μπορεῖ νὰ εἰσαχθεῖ μία κατόπιν συγκριτικῆς συνεξέτασης ἱεραρχία; Καὶ ἂν ἡ ἀπάντηση εἶναι καταφατική, μὲ βάση ποιά κριτήρια; Ὁ ἀνθρωπολογικὸς προβληματισμὸς γιὰ τὴν προτεραιότητα τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ σώματος δὲν μπορεῖ νὰ μὴν μετέχει ἐδῶ στὴν ὅλη συζήτηση. Καὶ ἐντελῶς συνοπτικὰ νὰ σημειώσουμε ὅτι στὴν πραγματεία ποὺ παραπέμπουμε ὁ Πρόκλος, σὲ ὅσα σημεία ἀναφέρεται στὴν ἐν λόγῳ συγκριτικὴ

14. Πβ. ΠΡΟΚΛΟΥ, *Εἰς τὸν Πλάτωνα Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 194, 17-20: «δεῖ δὲ ὥσπερ ἐν λύρᾳ μῆτε τὴν συντονίαν εἶναι μόνην μῆτε τὴν ἀνεσιν, ἀλλὰ τὴν ὅλην αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν ἡρμόσθαι ψυχὴν ἔκ τε ἐπιτάσεως παιδευτικῆς καὶ ἀνέσεως». Ἀνάλογες ἀπόψεις συναντᾶμε στὴν πλατωνικὴ *Πολιτείαν*, 527 e 1-3: «τὸ δ' ἔστιν οὐ πάνυ φαῦλον ἀλλὰ χαλεπὸν πιστεῦσαι ὅτι ἐν τούτοις τοῖς μαθήμασιν ἐκάστου ὄργανόν τι ψυχῆς ἐκκαθαίρεται τε καὶ ἀναζωπυρεῖται ἀπολλύμενον καὶ τυφλούμενον ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων, κρεῖττον ὃν σωθῆναι μυρίων ὀμμάτων· μόνῳ γάρ αὐτῷ ἀλήθεια ὁράται», καὶ 533 d 2-4: «Οὐκοῦν, ἦν δ' ἐγώ, ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος μόνη ταύτῃ πορεύεται, τὰς ὑποθέσεις ἀναρροῦσα, ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἵνα βεβαιώσῃται, καὶ τῷ ὄντι ἐν βορβόρῳ βαρβαρικῷ τινι τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα κατορυγμένον ἡρέμα ἔλκει καὶ ἀνάγει ἄνω, συνερίθοις καὶ συμπεριγωγοῖς χρωμένῃ αἷς διήλθομεν τέχναις». Ὁ ἀφηγηματικὸς τρόπος παρουσίας τῶν θέσεων δείχνει, ἂν ὄχι μὲ τυπικὴ δηλωτικότητα ἀλλὰ τουλάχιστον ἐμμέσως, καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀποτυπώνεται ἡ σωματικότητα ὡς συμμετέχουσα στὴ διαμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης εἰκόνας ἀνάλογα μὲ τὰ κριτήρια ἢ τις στοχεύσεις ποὺ ἐπικρατοῦν. Παράλληλα, δὲν πρέπει νὰ διαλάβει τῆς προσοχῆς γὰρ τὶς δέουσες συγκριτικὲς συνεξετάσεις διὰ τὸν Πλάτωνα ἢ ψυχὴ ὑπερέχει σαφῶς τοῦ σώματος, στὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα, τουλάχιστον τῆς *Πολιτείας*, σὲ σχέση μὲ τὰ ὅσα δέχεται ὁ Πρόκλος, ὁ ὁποῖος εἶναι ὡς πρὸς τὶς ἀξιολογικὲς ἀνθρωπολογικὲς θέσεις τοῦ πρὸ μετριοπαθῆς καὶ ρέπων ἔτι μᾶλλον πρὸς ἕναν ὑποστατικὸ μονισμό, περιορίζοντας αἰσθητὰ τὶς ἀκρότητες ἑνὸς ἰδεαλιστικοῦ θεωρητικοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖο δέχεται τὶς κατευθύνσεις τοῦ ἀπὸ μία εἰδικοῦ τύπου ἐκδοχῆ τῆς μεταφυσικῆς.

συνεξέταση, αναγνωρίζει αξιολογική άνωτερότητα στην ψυχή¹⁵. Της προσδίδει ένα ευρύτατο περιεχόμενο, τὸ ὁποῖο συγκροτεῖται καὶ διακλαδίζεται μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀρεταϊκῶν καὶ διανοητικῶν ἐκλεκτῶν καταστάσεων.

Ἐπιχειρώντας νὰ ἀπαντήσουμε στὰ διατυπωθέντα ἐρωτήματα, ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἑξῆς μὲ βάση τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ ἰδιαιτερότητες καὶ ἡ ἀναγωγή σ' ἓνα τελικὸ αἶτιον συμπορεύονται. Τὸ πρῶτο δεδομένο εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχουν οὔτε κἂν στὸν στοιχειώδη σκεπτικισμό ἡ ἀμοιβαιότητα καὶ ἡ συμπληρωματικότητα καὶ ἄρα οἱ κοινοὶ τόποι μετὰ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς γυμναστικῆς. Θὰ μπορούσαμε, μάλιστα, νὰ διατυπώσουμε λόγο ἐδῶ γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὰ μεικτόν, τὸ ὁποῖο σὲ μία προοπτικὴ ὑψηλῶν ἀξιώσεων δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ ἀθροιστικὰ ἀλλὰ δι' ἀλληλοπεριχωρήσεων. Ἡ ἐν λόγω ἀκριβῶς προοπτικὴ ἐνισχύει τὸ ὅτι δὲν ἔχουμε παραπομπὴ σὲ αἶτημα σχετικὰ μὲ τὴν αξιολογικὴ προτεραιότητα ἀνάμεσα στὶς δύο ἐκπαιδευτικὲς συνιστώσες, καθ' ὅτι ἔρχονται νὰ ἀνταποκριθοῦν στὸ ἀνθρωπολογικὰ συναμφοτέρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνεπαγωγικῶς ἀποκλείονται οἱ ἀπαξιώσεις. Παρουσιάζονται κατὰ κάποιον τρόπο ἰσοδύναμες, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὸν σκοπὸ ποὺ διὰ τῆς διδασκαλίας τους ἐπιδιώκεται, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται στὸν ὅλον ἄνθρωπο. Ἔτσι, ἡ μουσικὴ θὰ προσδίδει στὴ γυμναστικὴ εὐαισθησίες καὶ ἡ γυμναστικὴ θὰ τῆς καταθέτει ὡς ἀντίδωρον τὴν ἀκμαιοσύνη τοῦ ἀνδρείου φρονήματος, τοῦ ἀνθεκτικοῦ στὶς ἀντιξοότητες. Μὲ ἰδιαίτερη ἄνεση θὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι στὰ ἐδῶ διαμειβόμενα συναντᾶμε ἐπιρροὲς ἀπὸ τὸ Β' βιβλίο τῶν πλατωνικῶν *Νόμων* (672 e–673 a), ὅπου διατυπώνεται λόγος γιὰ τὸν συνδυασμὸ τῆς μουσικῆς μὲ τὴ γυμναστικὴ ὡς παραγόντων ποὺ συμβάλλουν καίρια καὶ σὲ βάθος χρόνου στὴν ἠθικὴ καὶ στὴν πολιτικὴ ἀρετὴ τῶν πολιτῶν. Καὶ ἐξαιτίας ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς διεισδυτικότητάς τους στοὺς τομεῖς τοῦ πρακτικοῦ Λόγου, ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὅτι ὁ νομοθέτης τίς ἔχει ἐντάξει ὡς ὑποχρεωτικὰ μαθήματα στὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα σπουδῶν¹⁶. Ἡ ρεαλιστικὴ, λοιπόν, προσέγγιση ἐξακολουθεῖ καὶ διατηρεῖ τὴν ἀρμοδιότητά της καὶ ἀνάγει τὸ ἀνθρωπολογικὸ ζήτημα, μέσῳ τῆς σύνθεσης τῶν ἐπιμερισμῶν του, σὲ κορυφαία στόχευση τοῦ πολιτικοῦ σχεδιασμοῦ, ὅποτε σαφῶς καὶ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἐπικρατεῖ

15. Πβ. ἐνδεικτικὰ *Εἰς τὸν Πλάτωνα Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 94, 1–107, 3. Πβ. J. TROUILLARD, *L'Un et l'âme selon Proclus*, Paris, Les Belles Lettres, 1972. Σημειωτέον ὅτι πρόκειται γιὰ μελέτη-σταθμὸ ἀναφορικὰ μὲ τὴ σύνδεση τῆς μεταφυσικῆς μὲ τὴν ἀνθρωπολογία στὸν Πρόκλο μὲ τίς ἀναφορὰς στὸν Πλάτωνα, στὸν Ἀριστοτέλη καὶ στὸν Πλωτῖνο νὰ εἶναι διάχυτες.

16. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἀνάλογες θέσεις περὶ γυμναστικῆς καὶ μουσικῆς ὡς μαθημάτων ποὺ ἀνυψώνουν τὸ ἦθος τοῦ πολίτη ἔχει διατυπώσει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης στὸ ἑνατο βιβλίο τῶν *Πολιτικῶν*. Πβ. ἐπίσης, J. CHAILLEY, *La musique grecque antique*, Paris, Les Belles Lettres, 1979.

μόνον ἢ δικαιοδοσία τῆς ἀνοικτῆς, καὶ τροφοδοτούμενης ἀπὸ τὸ διαφωτιστικὸ παράδειγμα, δημοκρατίας, ἢ ὅποια δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ συντελεῖ στὴν ἀνόρθωση τῆς ἰδιαιτερότητας ὡς προσωπικότητας.

Ζ) Οἱ μεταφυσικὲς προτυπώσεις τῆς μουσικῆς

Παρὰ τὰ ἀνωτέρω, ὁ Πρόκλος δὲν παραμένει στὸ πλαίσιο τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ἢ τῆς πολιτικῆς ἀποτελεσματικότητας, διότι σὲ μία τέτοια προοπτικὴ δὲν ἀπέχει ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ διαχειριστικὸ παράδειγμα, τὸ ὅποιο εἶναι ἀπολύτως ἐγκλωβισμένο στὰ ἐνδοκοσμικὰ ὅρια. Στὸ σύστημά του, τὰ ἀνώτερα νοήματα τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς ζωῆς εὐρίσκονται στὸν χῶρο τῶν μεταφυσικῶν ἀρχετύπων, ὅποτε μόνον ὡς μία διαύγηση στὸ Ἐκείθεν μπορεῖ νὰ ὁρισθεῖ ἡ ἀνθρωπολογικὴ τελολογία καὶ μάλιστα μὲ ὅρους, ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ περαιτέρω, ἀποφατικούς, μὴ ὑπαγόμενους σὲ ἐννοιολογικὲς τεχνολογήσεις. Ὑπὸ τὴν ἰσχὺ, λοιπόν, τῶν ἀρχῶν του περὶ τοῦ ἀπόλυτου προσδιορισμοῦ τοῦ φυσικοῦ ἀπὸ τὸν μεταφυσικὸ κόσμο, ὑποστηρίζει ὅτι οἱ πηγὲς τῆς μουσικῆς, ὅπως καὶ τῶν ὑπολοίπων πνευματικῶν ἐνασχολήσεων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρετῶν, εἶναι θεῖες¹⁷. Δὲν προσλαμβάνει, δηλαδή, ἡ μουσικὴ τὸ πλήρες νόημά της ἀπὸ τὰ μονοσήμα-

17. Πβ. ΠΡΟΚΛΟΥ, *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, 205, 13-21: «ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὴ τὴν ἐπωνυμίαν ἐκείθεν ἔλαχεν, ἀπ' αὐτῆς δὲ ἡ ἐνέργεια τὸ τέλειον ἔχει καὶ τὸ ὄνομα τῆς τελειότητος· αἰεὶ γάρ τὰ δευτέρω μετὰ τῆς οὐσιώδους μεθέξεως καὶ τὴν κατ' ὄνομα κοινωνίαν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων αἰτίων ἐφέλκεται. Δέδεικται οὖν ἐνταῦθα, πρότερον μὲν διὰ αἱ ἔξεις αἱ ἐν ἡμῖν αἱ τεχνικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ θεοὺς ἐφόρους ἔχουσι καὶ ἀπὸ θεῶν ὠρμηγναι τὴν πρώτην· δεύτερον δὲ ὅτι καὶ τὰ ὀνόματα ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τῶν παραδειγμάτων μετὰ τῆς οὐσίας ἐνδίδονται· τρίτον ὅτι τὰ παρωνύμως ἀπὸ τινων λεγόμενα τριῶν δεῖται τούτων, τοῦ κοινωνεῖν τῆς οὐσίας, τῆς τοῦ ὀνόματος μεθέξεως, τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν συλλαβὴν διαφορᾶς». Ὁ Α. Ph. Segonds σχολιάζει ὡς ἑξῆς, εἰσάγοντας καὶ τὴ σχέση «ἐν-πλήθος»: «C'est, en effet, une loi chez Proclus que la communauté de nom implique une certaine communauté d'essence: c'est cela qui lui permet de dire qu'il existe plusieurs Apollons, inférieurs à Apollon, mais qui conservent quelque chose de l'essence du premier terme de la série» (σ. 405). Τὸ ὄνομα ἀντανάκλα τὴν πραγματικότητα ἐνὸς ἀντικειμένου κατὰ τὴν πλήρη συνθετικὴ παρουσία του, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν αἰτιακῶν ὅρων ποὺ τὸ διემόρφωσαν. Ἄρα, δὲν συνιστᾷ μία γλωσσικὴ καὶ ἐπιστημονικῶν στοχεύσεων σύμβαση, ἀλλὰ κέκτηται σαφῶς ὄντολογικοῦ περιεχομένου. Στὸ ἐδῶ μάλιστα πλαίσιο, ὑπάγεται στὸν ρεαλισμὸ τοῦ ἀντικειμένου, ὅποτε σαφέστατα περιορίζεται ὁ οἰκείος του ρεαλισμός. Βεβαίως στὴν προοπτικὴ τῆς συνάντησης τοῦ ὑπερφυσικοῦ μὲ τὸ φυσικόν, ἢ ὅποια κοινότητα προβάλλεται, προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν μέθεξιν καὶ ὄχι ἀπὸ μία πανθειστικοῦ τύπου ἀφομοίωση. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, ὁ E. Moutsopoulos ἀναφορικὰ μὲ τὴν τελειότητα κατὰ τὴ συνύφανσή της μὲ τὴ μουσικὴ σημειώνει: «La perfection musicale d'ordre humain n'est qu'une ombre de la musique d'ordre divin. Sur ce point Proclus semble de nouveau s'inspirer de Platon, mais innove dans la mesure où il assigne une perfection, ne serait-ce que relative, à la dynamique musicale de l'âme: elle posséderait la pouvoir de se transformer en produisant des actes musicaux qui sont comme des opérations

ντα ἐκκοσμικευμένα ἀνθρωποκεντρικά κριτήρια, τὰ ὅποια ὑπόκεινται στὸν σχετικισμό καὶ δὲν ἐξασφαλίζουν σταθερότητα μέσα στὴ χρονικὴ ἐξέλιξη, καθ' ὅτι κομίζουν ἀμφισβητούμενες καὶ ἀμφιβαλλόμενες καταστάσεις. Οἱ μεταβλητοὶ ὅροι τοῦ γίνεσθαι δὲν συνιστοῦν κριτήριο γιὰ τὴν ποιότητά της, καθ' ὅτι εἶναι ἰσχυρὸ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ὑπαχθοῦν σὲ παθογενὴ στοιχεῖα διάχυτα στὶς κοινωνικὲς συνάφειες, τὶς ἐλεγχόμενες ἀπὸ συμβατικότητα καὶ στρατηγικὲς. Ἄρα, τὰ χαρακτηριστικά της, τόσο κατὰ τὸ περιεχόμενό της ὅσο καὶ κατὰ τὸν ρυθμὸ της, πρέπει νὰ διαθέτουν τὸ κριτήριο τοῦ, στὸ σχετικὸ βεβαίως πεδίο τῶν ἐγκόσμιων ἀναφορῶν, ἀπόλυτου, τὸ ὁποῖο ἐξασφαλίζει στέρρες κανονιστικὲς λειτουργίες. Καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά αὐτὰ εἶναι τὸ κάλλος, τὸ ὁποῖο ὀρίζεται ὡς κατάκτηση-μορφὴ ὠραιότητας καὶ ὡς πρόσκληση. Ὅθεν, δὲν παραμένει στὰ αὐτάρκη ὅρια τῶν αὐτοαναφορῶν, ἀλλὰ τροφοδοτεῖ διαδικασίες ἐπικοινωνιακῆς-μεθεκτικῆς. Ὁ Πρόκλος θεωρεῖ ὅτι ὡς ἀνώτατη καλλιτεχνικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀξία ἡ μουσικὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μὴν ἀνήκει πρωταρχικά στὶς Μοῦσες, ὀντότητες ποὺ τροφοδοτούμενες ἀπὸ τὸ θεῖον θὰ ἐξασφαλίζουν ἐμπνεύσεις στοὺς ἀνθρώπους γιὰ ἀνωτέρου ἐπιπέδου καλλιτεχνικὰ προϊόντα, ὑπερβατικά τοῦ τρέχοντος καὶ τοῦ συμβατικοῦ. Προεκτείνοντας, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι οἱ Μοῦσες ἀρνοῦνται νὰ συμπράξουν καὶ νὰ συμπαιξοῦν μὲ τὸ ἐπιφανειακὸ καὶ διαμορφώνουν μόνον ὅ,τι ἀνήκει πλήρως στὴν περιοχὴ τοῦ ἀξιόλογου, μὲ ὅρους ποὺ θὰ χαρακτηρίζαμε ὡς ὑπερβατολογικούς, ἐκφραστικούς μᾶς *a priori* δυνατότητας γιὰ κατανόηση τοῦ αὐθεντικοῦ. Εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ αὐτονόητο ὅτι σ' ἓνα τέτοιο ἀξιακὸ παράδειγμα ἀποκλείεται πλήρως ἡ ὅποια ἐμπορευματοποίηση τῶν προϊόντων τῆς μουσικῆς. Ἡ ἀλλοτρίωση ποὺ θὰ ἐπέρχετο θὰ ἦταν ἀκραίου βαθμοῦ, καθ' ὅτι θὰ συνεκφέροντο δύο μὴ συμβατὰ μεταξὺ τους μεγέθη.

Ὅποιος λοιπὸν εἶναι μουσικός, συνεπαγωγικά ἔχει ἀγαπητικὴ φορὰ πρὸς τὸ κάλλος σύμφωνα μὲ τὶς μεταφυσικὲς προδιαγραφές ποὺ ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ μὲ αἰσθητικὲς ἀναφορές ἐσωτερικότητά του κατέχει¹⁸. Ἡ προοπτικὴ τοῦ ἐμμενοῦς *a priori* εἶναι ἐμφανὲς καὶ ἀνήκει, καὶ ἡ ἴδια, στὸ

rappelant à un degré inférieur, certes celles qui explicitent le pouvoir des Muses elles-mêmes» (*La philosophie de la musique dans le système de Proclus*, Athènes, Académie d'Athènes, 2004, σ. 18). Ἐφαρμόζοντας σὲ μόνιμη κλίμακα ὁ νεοπλατωνικὸς σχολάρχης τὶς βασικὲς ἀρχές τοῦ συστήματός του, ὑπάγει καὶ τὶς θέσεις του περὶ μουσικῆς στὸ ἱεραρχικὸ παράδειγμα ποὺ υἱοθετεῖ, κατὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ Ἐκείθεν στὸ Ἐντεῦθεν, τὸ ὁποῖο ἐκτυλίσσει διὰ τῶν ἀναγκαίων ἐμπνευσμένων διαμεσολαβήσεων. Κατώτεροι θεοὶ ἢ ἐξειδικεύσεις τῶν ἀνωτέρων διαπορθεύουν στὸν φυσικὸ κόσμον τὶς αἰώνιες ἀρχετυπίες καὶ διαμορφώνουν μία ἐδραία στὴν ὄντολογικὴ ὑφὴ της καὶ στὶς λειτουργίες της ἐμμενὴ πραγματικότητα.

18. Πβ. ΠΡΟΚΛΟΥ, *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 206, 1-11: «οὕτω γὰρ ἀπὸ τῶν Μουσῶν ἡ μουσικὴ λέγεται ἂν, ἀπὸ δὲ ταύτης τὸ μουσικῶς. Ἐπὶ δὲ τούτοις τὸν ἔπαινον τοῦ νεανίσκου συμφώνως τοῖς προρηθεῖσιν ἀποδομένον ὑπὸ τοῦ Σωκράτους θεω-

καθεστῶς τοῦ γενικότερου ἀνθρωπολογικοῦ ρεαλισμοῦ. Ἡ ἐρωτική αὐτή, ἐπομένως, κίνησή του δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ μονοδιάστατες ἀνθρωπολογικῆς ὑφῆς ἀντιδράσεις, ἐγκλεισμένες σὲ μία αἰσθητική ἐνδοκοσμικοῦ τύπου, ἢ ὅποια μάλιστα μπορεῖ νὰ μετεξελιχθεῖ καὶ σὲ χυδαιότητα ἢ τουλάχιστον σ' ἓναν αὐτοαναφορικό ἡδονισμό, καὶ ὄχι μόνον διότι στερεῖται στοιχείων αὐτοελέγχου. Προκύπτει ἀπὸ τὸ πῶς ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση καὶ βιωματικότητα ἔχουν προσλάβει καὶ ἐνεργοποιήσει τὰ μεταφυσικά ἀρχέτυπα στὴν προοπτική τῆς πνευματικῆς διάρθρωσης ἐνὸς προσώπου τὸ ὁποῖο διεκδικεῖ μονίμως τὴ διαύγασή του ὡς ἐντελὴ αὐτοανάγνωσή του σὲ ὄλο καὶ πιὸ διευρυμένους ὑπαρξιακοὺς ὀρίζοντες. Σημειώνεται, μάλιστα, ὅτι τὸ μουσικὸ ἄτομο, ὡς πρὸς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν καλλιτεχνική-αἰσθητικὴ διάθεσή του, ἔχει τὶς ἴδιες προθέσεις μὲ τὸ ἄτομο ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν ἐρωτικὴ σχέση του μὲ τὰ πράγματα¹⁹, ἢ ὅποια σὲ διηνεκὴ κλίμακα

ρήσωμεν. Προεῖρηται μὲν γὰρ ὅτι «πρέποι ἂν ποὺ καὶ σοὶ τὸ καλῶς διαλέγεσθαι», τοῦ δὲ τὴν ἀπόκρισιν ἐμμελὴ πεποιημένου καὶ ἀναμάρτητον ἐπὶ γαγεν ὁ Σωκράτης τὸ «εὖ λέγει», ὃ δὴ τῷ «καλῶς» εἰς ταῦτόν πως ἐρχεται, καὶ ἔστι δὴ πού ταῖς Μούσαις, εἴπερ τι ἄλλο, καὶ τὸ καλὸν οἴκειον. Φιλόκαλος γὰρ τίς ἐστὶ καὶ ὁ μουσικὸς τὴν φύσιν, καὶ τοῦτο κοινὸν ἔχει πρὸς τὸν ἐρωτικόν». Σημειωτέον ὅτι τὰ ἐντὸς μονῶν εἰσαγωγικῶν ἐντιθέμενα παραθέματα προέρχονται ἀπὸ τὸν πλατωνικὸν *Ἀλκιβιάδην Α'*, 108 c 6-7 καὶ 108 d 9, ἀντιστοίχως. Τὸ ἀνωτέρω ἐδάφιο εἶναι πολυδύναμο σὲ σημασίες, τόσο συστηματικοῦ ὅσο καὶ ἱστορικοῦ τύπου, ἐνῶ θέτει ὡς ρητὲς τὶς ὄντολογικὰς προκείμενες τῶν καλλιτεχνικῶν καὶ τῶν αἰσθητικῶν ιδιοτήτων, ὑπὸ ὄρους προφανῶς κανονιστικούς, καθ' ὅτι θεωρεῖται ὅτι ἡ ἐδραιότητα πρέπει νὰ κατευθύνει τὴ ρευστότητα. Ὁ Ε. Moutsopoulos, σχολιάζοντας, καὶ ἐπιμένοντας συγχρόνως καὶ σὲ ἱστορικὰς θεμελιώσεις, ὀρισμένα σημεῖα τοῦ ἀνωτέρου παραθέματος τονίζει: «Proclus fait dériver du terme de musique d'adverbe "musicalement" qui acquiert, des lors, une signification plus importante qu'on pourrait le croire de prime abord. En effet, le terme de musique ainsi conçue représente une longue tradition dont les racines remonteraient à l'époque classique» (*La philosophie de la musique dans le système de Proclus*, σ. 17).

19. Πβ. ΠΡΟΚΛΟΥ, *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 206, 11-14: «καὶ ὅλως ἡ ἀρμονία καὶ ἡ συμμετρία μετὰ τοῦ κάλλους πάντως ὑφέστηκεν, ὥσπερ ἡ ἀσυμμετρία καὶ ἀναρμοστία μετὰ τῆς αἰσχύνης». Οἱ ὄροι *συμμετρία* καὶ *ἀσυμμετρία* ἀνάγουν καὶ σὲ γεωμετρικὰς θεμελιώσεις, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ ὄντολογικὴ παράμετρος προηγεῖται. Πβ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος*, 246 d 3-4: «ἀθάνατον δὲ οὐδ' ἔξ ἐνὸς λόγου λελογισμένου, ἀλλὰ πλάττομεν οὔτε ἰδόντες οὔτε ἱκανῶς νοήσαντες θεόν, ἀθάνατόν τι ζῶον, ἔχον μὲν ψυχὴν, ἔχον δὲ σῶμα, τὸν αἰεὶ δὲ χρόνον ταῦτα συμπεφυκότα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν δὴ, ὅπῃ τῷ θεῷ φίλον, ταύτη ἔχεται καὶ λεγέσθω τὴν δὲ αἰτίαν τῆς τῶν πτερῶν ἀποβολῆς, δι' ἣν ψυχῆς ἀπορρεῖ, λάβωμεν». Ἀκμαῖο σὲ ἀφηγηματικότητά κείμενο, συμπλέει μὲ ὅσα υἱοθετεῖ ὁ Πρόκλος, μὲ τὸ θεῖον νὰ κατέχει τὴν πρωτοκαθεδρία καὶ νὰ ὀρίζει κανονιστικῶς ἀνώτατες ἀρετὰς ὅπως ἡ φιλία. Ὁ Υ. Brès διευκρινίζει, ἐπίσης τὰ ἐξῆς: «Là où le *Banquet* n'évoquait qu'une expérience possible de la Beauté éternelle, le *Phèdre* évoque deux séries d'expériences: l'ancienne, qui est la participation plus ou moins grande de l'âme à la procession des dieux (246 d-249 b), et la nouvelle, qui constituent les diverses formes de l'expérience amoureuse (249 d-256 e)» (*La Psychologie de Platon*, σ. 253). Πβ. ΔΑΜΑΣΚΙΟΥ, *Εἰς Φύληβον*, 236, 10-11: «ἡ δὲ συμμετρία τὰ ἐμπόδια περικόπτει τῆς πρὸς πλήρωσιν ἐπιγνομένης συγκράσεως, οἶον πρὸ ὁδοῦ τις οὔσα τοῦ κάλλους», ὅπου καὶ ἐδῶ ἡ γεωμετρία συνδέεται μὲ τὴν αἰσθητικὴν μὲ ὄρους πληρότητας.

χαρακτηρίζεται από εὐτακτες καὶ ἑναρμόνιες –καὶ βεβαίως μεταμορφωτικές– διακλαδώσεις τῆς ἐσωτερικότητας. Προφανῶς ἐδῶ θὰ ἐννοεῖται ὅτι καὶ οἱ δύο ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν ὑπαρξή τους μ' ἓναν τρόπο ὃ ὁποῖος διακρίνεται γιὰ τὸν ἀναφορικό χαρακτήρα του καὶ ἄρα γιὰ τὸν μὴ ἀτομοκεντρικό καὶ μὴ ἐγωιστικό, γιὰ τὴν ἐκδίπλωση ἐκ μέρους τους, ὡς ἐμπλεων διαφωτιστικῶν καθηκόντων, τῶν ἐπικοινωνιακῶν δυνατοτήτων, ἀπὸ τίς ὁποῖες θεωροῦνται ὅτι φύσει διακοσμοῦνται. Πρόκειται δηλαδή γιὰ καταστάσεις ποὺ κινοῦνται μὲ ὄρους προσφορᾶς –στὴν ὁποία ἐμπεριέχεται καὶ ἡ συστηματικὴ ἀνάγνωση τοῦ «ἑναντι» ὡς ὑποκειμενικότητας μὲ κορυφαία ἀξία– καὶ ὄχι μὲ ὄρους ιδιοκτησίας, ἢ ἐλεγκτικοῦ ἐπεκτατικοῦ φρονήματος.

Τόσο λοιπὸν στὸν μεταφυσικό κόσμο ὅσο καὶ στὸν κόσμο τῶν πολιτικῶν ἀξιῶν-ἀρετῶν ἡ ἁρμονία καὶ ἡ συμμετρία συνυπάρχουν μὲ τὸ κάλλος, δηλαδή τὰ ὄντολογικὰ δεδομένα καὶ τὰ συλλογικά, πραξιακά καὶ διανοητικά, προϊόντα συνδέονται μὲ ἀνώτερης ὑφῆς αἰσθητικές καταστάσεις. Προκαλοῦν γοητεία, ἐνῶ συγχρόνως δὲν παραμένουν σὲ μία διαχειριστικὴ διεκπεραίωση τρεχουσῶν ἀποβλεπτικοτήτων τὰ ὅσα συνυφαίνονται μὲ τὸ πολιτικὸ «πράττειν». Μεταξὺ τῶν δύο κόσμων ἀναπτύσσεται μία παραλληλότητα, ἡ ὁποία δὲν καταλύει ὅμως τὴν ἰδιαιτερότητα ἐκάστου, καθ' ὅτι ἐνδεχόμενα ὁποιασδήποτε ὑφῆς πανθεϊσμοῦ ἀπουσιάζουν ρητὰ ἀπὸ τὸ σκεπτικὸ τοῦ νεοπλατωνικοῦ σχολάρχου, παρὰ τὸν ἀκραῖο μονισμό ποὺ τὸ διέπει. Γιὰ τὸν μεταφυσικό κόσμο δηλαδή, αὐτὴ ἡ συνάφεια συνδέεται, ἐκ τῶν αὐτοῖδρυτικῶν ἀπαρχῶν του, μὲ τὴν ὄντολογικὴ σύστασή του καὶ παραμένει ἀμείωτη. Γιὰ κάθε πόλη, ὅσο, εὐρίσκεται καταρχὰς στὸ ἐπίπεδο τῶν ὄντολογικῶν προδιαγραφῶν ἢ ἐκείνης τῆς δυνατότητας ποὺ προσδοκοῦν νὰ ἀποκτήσουν τίς τεχνολογικὲς πραγματώσεις τους, καὶ ὄχι βεβαίως μὲ ὀπτικές διαχειριστικῆς τάξης. Δὲν ἐκφαίνεται μὲ ὄρους τυπικοῦ αὐτοματισμοῦ καὶ δὲν θεωρεῖται ὡς αὐτονόητη ὅτι θὰ ἀποτελέσει ἄρμὸ τῶν ἐξειδικευμένων λειτουργιῶν τῆς. Ἔτσι, γιὰ νὰ ἐνεργοποιηθεῖ πλήρως, πρέπει νὰ ἀποτελέσει γενικὴ κανονιστικὴ ἀρχὴ ποὺ νὰ ἐμφανίζεται καὶ κατὰ περίπτωσιν καὶ εἰς τὸ συνεχὲς χωρὶς ἀποκλίσεις ἀπ' ὅ,τι ἐκφράζει τὴν καθεαυτότητά της, τὸ πηγαῖον τῶν ἰδρύσεών της. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνη τῶν ἀντικειμενικῶν θεμελιώσεων ὅ,τι ἐντάσσεται στὴν περιοχὴ τοῦ πρακτικοῦ Λόγου, δηλαδή ἡ ὑπερβατολογικὴ διάσταση τῶν ἐνεργημάτων, ἡ ὁποία δὲν ἀλάνηται ἀπὸ τίς ἀμφιρρέπειες τοῦ περιπτωσιακοῦ, ἢ ἀπὸ τίς ἀμφιβαλλόμενες προσεγγίσεις του, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, ἔρχεται νὰ τίς τροφοδοτήσῃ, προκειμένου νὰ ἀποκτήσουν ἐδραῖο χαρακτήρα. Σὲ κάθε περίπτωσιν, μάλιστα, θεωρεῖται ὅτι ἐνυπάρχει *a priori* στὴν ἀνθρώπιν ὑπαρξὴ καὶ ὅτι εἶναι ἱκανὴ νὰ κατακτήσῃ τὸ αὐθεντικό, καθορίζουσα τίς συνθηκὲς δυνατότητας γιὰ κάθε αὐθεντικὴ κατάκτηση.

Κατὰ τὸν Πρόκλο, ἡ κάθε πόλη ἐπομένως καλεῖται διὰ τῆς μουσικῆς νὰ πραγματώσῃ ὅ,τι τῆς ἔχει χορηγηθεῖ ἐκ τῶν μεταφυσικῶν ἀρχετύπων τῆς. Διαθέτουμε, λοιπόν, τὰ ἐφαλτήρια, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουμε ἐκ νέου ὅτι στὸ ἔργο του ἡ μουσικὴ δὲν κινεῖται ἀπλὰ στὴν περιοχὴ τοῦ καλλιτεχνικὰ ἀξιόλογου, ἀλλὰ κατέχει στοιχεῖα ποὺ ὑπερβαίνουν σὲ μείζονα βαθμὸ μία

μονοσήμαντη λειτουργία ἐνδοκοσμικῶν ἀναφορῶν. Ἐτσι, καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο, διὰ τῶν ἀναγωγῶν ποὺ τοῦ ἐξασφαλίζει, πολίτη καὶ τῆς θείας πολιτείας. Καὶ ὑπὸ μία ἄλλη ὀπτική, πρέπει νὰ προσλαμβάνει τέτοια ποιητικά χαρακτηριστικά ἢ ἐκάστοτε σύνθεσή της, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται στοὺς καθηκοντολογικοὺς κανόνες ποὺ θέτει ὁ μεταφυσικὸς κόσμος, ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς ποιητικοῦ καὶ ὡς τελικοῦ αἰτίου ἔναντι τῶν προϊόντων του. Ἡ προέκταση, συνεπαγωγικῶς, ποὺ προκύπτει εἶναι ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ αὐθαιρεσία τοῦ μουσικοῦ συνθέτη ὡς πρὸς τὶς κατευθύνσεις τοῦ ταλέντου του καὶ ἔτσι ὁ Πρόκλος παραμένει στὶς θεωρητικὲς ἀρχὲς τοῦ Πλάτωνα²⁰. Ἡ μουσικὴ δὲν ἐξαντλεῖ τὴ σημασιολόγησή της στὸ περιεχόμενό της, ρήτρα ποὺ ἐπ' οὐδενὶ δὲν τὴν μειώνει στὴν ἀξιολογικὴ κλίμακα τῶν πολιτιστικῶν προϊόντων. Ἡ τὸ περιεχόμενό της δὲν εὐρίσκεται σὲ ταυτότητα μὲ τὴν τυπικὴ γλωσσικὴ δηλωτικότητά της ἔννοιάς της, ἢ ὅποια ἔτσι ἐπιδέχεται πλείστους κατηγορηματικοὺς προσδιορισμοὺς, ἐκφαντικούς πραγματολογικῶν ἐξακτινώσεων καὶ προσλήψεων. Ὁ νεοπλατωνικὸς σχολάρχης προβάλλει, ἔτσι, μία μουσικὴ ἢ ὅποια ἐπιλέγει οἰκείως τὴν αὐτοκριτικὴ δύναμή της, προκειμένου νὰ ἀποκρυπτογραφήσει τὶς αὐτοῦ-περβάσεις της.

Η) Ἐπίλογος

Ἡ πόλη, λοιπόν, στὴν ὅποια ἀναφέρεται ὁ Πρόκλος πρέπει νὰ ἔχει τέτοιας ὕφους αὐστηροὺς νόμους ποὺ θὰ ὀρίζουν τοὺς κανόνες τῶν μουσικῶν συνθέσεων. Ἐκτιμοῦμε ὅτι μία αὐστηρότητα ἀκραιάς κανονιστικῆς ὕφους δὲν σημαίνει κατάργηση ἢ ἐξαντλητικὸ ἔλεγχο τῆς αἰσθητικῆς ὡς ἀξίας ἢ ἐγκλωβισμό τῆς σὲ ἀνελαστικὲς σκοπιμότητες κοινωνιοκεντρικοῦ ἐπικαθορισμοῦ

20. Πβ. ἐνδεικτικά, ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, 516 a–518 b, *Φαῖδρος*, 249 d–e: «Ἔστι δὴ οὖν δεῦρο ὁ πᾶς ἥκων λόγος περὶ τῆς τετάρτης μανίας – ἦν ὅταν τὸ τῇδὲ τις ὄρων κάλλος, τοῦ ἀληθοῦς ἀναμνησκόμενος, περῶται τε καὶ ἀναπτερούμενος προθυμούμενος ἀναπτέσθαι, ἀδυνατῶν δέ, ὄρνιθος δίκην βλέπων ἄνω, τῶν κάτω δὲ ἀμελῶν, αἰτίαν ἔχει ὡς μανικῶς διακαίμενος – ὡς ἄρα αὕτη πασῶν τῶν ἐνθουσιᾶσεων ἀρίστη τε καὶ ἐξ ἀρίστων τῷ τε ἔχοντι καὶ τῷ κοινωνοῦντι αὐτῆς γίνεται, καὶ ὅτι ταύτης μετέχων τῆς μανίας ὁ ἔρων τῶν καλῶν ἐραστὴς καλεῖται. Καθάπερ γὰρ εἴρηται, πᾶσα μὲν ἀνθρώπου ψυχὴ φύσει τεθέαται τὰ ὄντα, ἢ οὐκ ἂν ἦλθεν εἰς τόδε τὸ ζῶον». Πρόκειται γὰρ ἕνα ἐδάφιο τὸ ὁποῖο θὰ ἐνθουσίαζε τὸν Πρόκλο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ γὰρ τὶς ὀλιστικὲς κατευθύνσεις του, καθ' ὅτι συνδέει μία γενικευμένη ἀνθρωπολογία (συνδυάζουσα ψυχολογία – καὶ μάλιστα μὲ τὴν περιγραφὴ ἐκρηκτικῶν τάσεων –, ἠθική, γνωσιολογία) μὲ καταστάσεις τῆς μεταφυσικῆς ὄντολογίας, ὡς πρὸς τὴν ἐξακτινωτικὴ προβολή της. Ἡ μεταφυσικὴ ὡς οὕτως εἶπεῖν προοντολογικὴ πραγματικότητα ἐκπέμπει στὸν ἄνθρωπο ὡς ὄντολογικὴ μονάδα τὴν πρόκληση ὥστε μέσῳ τῆς τέχνης νὰ ἀποτυπώσει αἰσθητὰ ὅ,τι ἄνωθεν τῆς ἔχει χορηγηθεῖ.

ἢ λογοκρισίας. Καὶ ἡ ἐν λόγῳ ρήτρα προκύπτει, διότι ἔχει ἤδη γίνει λόγος ὅτι ἡ πηγή τῆς μουσικῆς εἶναι οἱ Μοῦσες καὶ ὅτι οἱ μουσικοὶ συνθέτες ἔχουν μία ἐρωτική –δηλαδή σὲ προκεχωρημένο βαθμὸ μυστική καὶ ἄρρητη– σχέση με τὸ περιβάλλον τους. Πρόκειται, δηλαδή, γιὰ στοιχεῖα ποὺ ἐνδυναμώνουν, καὶ δὲν ἀποδυναμώνουν, τὸ καλλιτεχνικὸ βάθος καὶ τὸ αἰσθητικὸ ἄνοιγμα τῆς μουσικῆς σὲ ὀρίζοντες ποὺ ἀνατρέπουν τὸ συμβατικό. Ὁ στόχος ποὺ φέρει στὸ προσκήνιο ὁ Λύκιος φιλόσοφος εἶναι τὸ πῶς –με εὐρύτερη προοπτική νὰ μὴν παραμείνει σὲ γενικοῦ τύπου προτάσεις– ἡ μουσική ὡς ἓνα ἔντεχνο προϊόν με διαστάσεις ποὺ πραγματώνουν τὸ κάλλος, μπορεῖ νὰ συνδεθεῖ με τὶς ἀνώτερες κατακτήσεις τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἐκτιμᾷ ὅτι μία τέτοια συνάντηση δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ εἰσέτι χωρὶς διαμεσολαβήσεις, καταφεύγει στὴν ἐκπαίδευση. Ἔτσι, παραμένει καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιά αὐτὴ πιστὸς στὴν πλατωνικὴ παράδοση, διατυπώνοντας προτάσεις ποὺ ἀπαιτοῦν προκεχωρημένες συνθέσεις²¹. Τὸ παράδειγμα τῆς ἔρευνάς του παραμένει ἐδραίως ὀλιστικό καὶ ἀνετα προσλαμβάνει τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ συστήματος. Καὶ βεβαίως σὲ μία τέτοια προοπτικὴ ἀπουσιάζει ρητὰ ὅ,τι χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ Σχολὴ τῆς Φρανκφούρτης ὡς «μαζικὴ κουλτούρα», ἡ ὁποία, κατευθυνόμενη ἀπὸ δυνάμεις κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ἐλέγχου, ἐπιβάλλει στοὺς πολίτες συγκεκριμένου τύπου πολιτιστικὲς ἐπιλογές, ἐξουδετερώνουσα ἔντεχνα τὴν ἐνδόμυχη διάθεσή τους γιὰ τὴν ἀναγωγή τους σὲ περιοχὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀπουσιάζει ἡ σκοπιμότητα τῶν καθ' ἡμέραν συμβατικῶν δραστηριοτήτων²².

21. Πὰ τίς θέσεις τοῦ Πλάτωνα ἀναφορικά με τὸν ἐκπαιδευτικὸ προσανατολισμὸ τῆς μουσικῆς, πβ. E. MOUTSOPOULOS, *La musique dans l'œuvre de Platon*, Paris, PUF, 1959, ὅπου ἐπισημαίνονται τὰ ἀκόλουθα: «Dans l'état Platonicien, des lois définiront rigoureusement et irrévocablement non seulement les matières à enseigner, non seulement les manifestations tendant à rendre la réalité musicale possession commune, mais aussi les agents, et les autorités de l'éducation musicale qu'elles élèvent ainsi au rang d'une institution publique» (σ. 218).

22. Πὰ τὸ σύγχρονο φαινόμενο τῆς μαζικῆς κουλτούρας, πβ. ἐνδεικτικὰ ΑΝΤΩΝΟ, ΛΟΒΕΝΤΑΛ, ΜΑΡΚΟΥΖΕ, ΧΟΡΚΧΑΪΜΕΡ, *Τέχνη καὶ μαζικὴ κουλτούρα*, μτφρ. Ζήση Σαρίκα, Ἀθήνα, Ὑψίλον, 1984. Ἐνδεικτικὰ παραθέτουμε τὴν ἀκόλουθη ἐπισήμανση τοῦ Μάξ Χορκχάιμερ: «Ἡ ἀτομικότητα, ὁ ἀληθινὸς συντελεστής τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ κρίσης, δὲν ἔχει σχέση με τὶς ἰδιοσυγκρασίες καὶ τὶς παραξενιὲς τῶν ἀνθρώπων. Ἀντίθετα, ἐκφράζει τὴ δύναμη τῆς ἀντίστασης στὴν πλαστικὴ ἐγγείωση στὴν ὁποία ὑποβάλλει τοὺς ἀνθρώπους τὸ ὑπάρχον οἰκονομικὸ σύστημα θέλοντας νὰ τοὺς ἐξομοιώσει καὶ νὰ τοὺς ἰσοπεδώσει (*Τέχνη καὶ μαζικὴ κουλτούρα*, σ. 49). Ἀφήνουμε πάντως τὴ συζήτηση σὲ αὐτὸ τὸ προοιμακὸ σημεῖο, διότι προϋποθέτει εὐρείες ἐννοιολογικὲς διευκρινίσεις, προκειμένου νὰ ἀποκτήσουν ἔγκυρη θεωρητικὴ νομιμότητα οἱ συγκριτικὲς συνεξετάσεις μεταξὺ Πρόκλου καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῆς Σχολῆς τῆς Φρανκφούρτης. Ἐκτιμᾷμε ὅτι συνιστᾷ ἓνα θελκτικὸ ζήτημα γιὰ ἔρευνα.

Σύμφωνα με τὰ ὅσα ἀναπτύξαμε, θὰ σημειώναμε ὅτι ὁ Πρόκλος δὲν θὰ παρακολουθοῦσε –τὸ ριζικὰ ἀντίθετο ἀκριβῶς μάλιστα θὰ συνέβαινε– τὰ ὅσα, με βάση τουλάχιστον τὴν κριτικὴ πού τοὺς ἀσκεῖ ὁ J. Habermas, υἱοθετοῦν ὁ Adorno καὶ ὁ Derrida ἀναφορικὰ με ὅ,τι θὰ ὀριζόταν ὡς ὀλισθητικὸ σύστημα: «Ὁ Adorno καὶ ὁ Derrida εἶναι με τὸν ἴδιο τρόπο ἰδιαίτερα εὐαίσθητοι στὰ κλειστά, ὀλισθητικὰ μοντέλα, πού ἐνσωματώνουν τὰ πάντα, ἰδιαίτερα στὸ ὀργανικὸ στοιχεῖο μέσα στὸ ἔργο τέχνης [...]. Καὶ οἱ δύο χρησιμοποιοῦν τὸ ἀπόσπασμα ὡς μορφή παρουσίας καὶ βλέπουν με δυσπιστία κάθε σύστημα [...]. Συναντῶνται σὲ ἓναν ἀρνητικὸ ἐξτρεϊσμό, ἀνακαλύπτουν τὸ οὐσιαστικὸ μέσα στὸ περιθωριακὸ καὶ τὸ δευτερεῦον, τὸ δίκαιο στὴν πλευρὰ τοῦ ἀνατρεπτικοῦ καὶ τοῦ ἀποκηρυγμένου, τὴν ἀλήθεια στὴν περιφέρεια καὶ ὄχι στὸ κυρίως πεδίο» (*Ὁ φιλοσοφικὸς λόγος τῆς νεωτερικότητας*, μτφρ. Λ. Ἀναγνώστου καὶ Ἀν. Καραστάθη, Ἀθήνα, Ἀλεξάνδρεια, 1993, σ. 234). Οἱ θέσεις τοῦ νεοπλατωνικοῦ σχολάρχη κινοῦνται πρὸς ἄλλης τάξης διαδρομές: «Καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων γνῶσις ὠρισμένους ἔχει τοὺς τρόπους τῆς καταλήψεως, ἡ δ' ἐπιστήμη καὶ τὰ κριτήρια προεῖληφεν ἐν ἑαυτῇ τῆς ἐκάστου φύσεως»²³.

Χρήστος ΤΕΡΕΖΗΣ – Μαρία ΤΣΙΑΜΗ
(Πάτρα)

**THE POLITICAL AND PEDAGOGICAL FUNCTION OF MUSIC
ACCORDING TO THE NEOPLATONIST PROCLUS.
FROM THE WORLD OF NARRATIONS
TO THE REVOLUTIONARY COMPOSITIONS**

Abstract

In this article we attempt to show that Proclus does not approach music only by means of strictly artistic and aesthetical criteria. Thus, he does not isolate music from the wider human adventure, but he considers that it has the capability to contribute decisively towards the elimination of the personal and social pathological causes and to the significant improvement of the political system, by means of its inclusion in the curriculum. He argues that quality music does not aim so much at the entertainment or amusement of its listeners, but at their deep communication with their own internality and their fertile presence in the collective becoming. Our basis is Proclus' commentary on the Platonic dialogue *Alcibiades I*, 106 a, which is contained in his *Commentary on Plato's Alcibiades I*, 193, 25–206, 14. Our study is divided into the

23. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωτὸν Ἀλκιβιάδην*, 262, 7–10.

following sections: *A. Introduction*: here we concisely present the general epistemological principles, by means of which the Neoplatonist philosopher constructs his philosophical system. *B. Music and its self-transcendence*: in this section we present the way Proclus incorporates music in his philosophical system, particularly in what relates to the cultural matters in connection with practical Reason. *C. The commentary on Alcibiades I as a preamble of the new semantic era*: here what is concisely presented is the main, original directions of this treatise of Proclus in the fields of Anthropology, Ethics, Politics and Pedagogy. *D. Music as part of the curriculum*: according to the relation of music with sciences and gymnastics, what is discussed here is its particular pedagogical character and its implementations concerning the moral and political improvement of the pupil. More generally, the way of transformation of the political system through music in its perspective is also stressed, since it offers the basis for the transcendence of rivalry and the promotion of communication among the citizens. *E. Music and the morally worthy*: here it is underlined that music positively contributes both to individual ethics and to collective activities, with the latter factor offering substantial space to the former. We can argue that Proclus promotes music in such a way, that it is shown to be a revolutionary power. *F. The teleological course of the educational paradigm*: the discussion here is about the way music, according to the Neoplatonist philosopher, does not serve an educational system which supplies simple information material, but advances the realisation of the ideal type of man. In any case, however, the specific character of every student as a personality does not become invalid. *G. The primary metaphysical dimension of music*: in this section it is stressed that, according to Proclus' standard practice, music is presented as established in the metaphysical world. It expresses a type of what is worthy, that of authentic beauty, which contributes to the metaphysical principles becoming an individual and political fact. At the same time, it is the factor which elevates man to the metaphysical archetypes and contributes to his assimilation to the divine. *H. Epilogue*: as an extension, we formulate a proposal for the co-examination of Proclus' texts about music with the relevant positions of the representatives of the Frankfurt School, mainly those referring to the modern phenomenon of mass culture, within the perspective of transcendence of social pathological causes.

Christos TEREZIS – Maria TSIAMI